LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

LETNIK XXXVI. ŠTEV. 9.

SEPTEMBER 1916

Vsebina septemberskega zvezka:

1. **Janko Samec:** *Fantovske* 385
2. **Dr. Ivo Šorli:** *Štefan Zaplotnik.* (Konec.) 386
3. **Fr. Milčinski:** *Aprovizacija. 1. Red vlada svet.* (Dalje.) 394
4. **Dr. Pavel Grošelj:** *Astronomski pomenki.* (Dalje.) 401
5. **M. B. Borko:** *V polmraku* 411
6. **Fran Govekar:** *Film* 412
7. **Dr. Jož A. Glonar:** *Med reformacijo in romantiko.* (Dalje.) 419
8. **Književna poročila** 428

   J. Š.: *Časopis za zgodovino in narodopisje.* — Goričan: *Alojzij Res, Ob Soči.* — Dr. Fr. Ilešič: *„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti".*
9. **Nekrologa** 430

   Dr. L.: *Dr. Karol Slanec. (* 1857 — † 6. 9. 1916).* — Dr. Fr. Ilešič: *Dr. Josip Karásek.*

„Ljubljanski zvon"

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni" v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne" v Ljubljani.

Janko Samec:

Fantovske.

I.

Dobro jutro, ljubica moja!
Kaj še nisi okna odprla
in na morje se naše ozrla,
koder plava barčica moja? —

Kakor roža se zarja jutranja
nad vrhovi nekje je razcvela
in je hišico belo objela,
kjer mi v okencu ljubica sanja...

II.

Dekle moje — ptička mlada,
skrita sred zelenih vej —
ali me imaš kaj rada,
zdaj še enkrat mi povej.

Ptička z gnezda se spustila
in zletela bogvekam,
dekle z okna odvrnila:
„Pridi po odgovor sam“ ...

III.

Jadra šepečejo,
zvezde trepečejo,
ljubica, v daljnih višinah neba.

Z vetri polnočnimi,
svati poročnimi,
rad bi zaplesal moj čolnič nocoj —

Vali se dvigajo,
padajo, švigajo,
kot da se Adrija z njimi igra ...

Deklica ljubljena,
meni obljubljena:
Pridi, ah, pridi na morje z menoj!

III. pesmica — v kojo pameten meter — je tud vseh tah najboja s bre

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Konec.)

XIV. poglavje.

Štefan Zaplotnik uredi račune z ljudmi in z Bogom.

Trije meseci so prešli, odkar je bil otrok na svetu, ali Štefana še vedno nikamor ni bilo, tako da je rekel že ta in oni:

„Večno se pa tudi ne bo mogel skrivati.“

„Tistega čaka, da bi ljudje malo pozabili, nič drugega ni!“ je mislil drugi.

„Pozabili! Pozabi se kaj takega nikdar ne, ampak moj Bog...!“

Da, to je bilo: Polagoma se je pričel ljudem že smiliti. Že druge stvari je napravil eden ali drugi, — Močnikov Tone je bil pet let zaprt, ker je ubil Kuščarjevega Matička; o Smrekarju je vedel vsak otrok, da je po krivem prisegel in da mu le dokazati niso mogli; pa sta se vseeno šopirila okrog. Seveda ni prav, kar je napravil Štefan, ali hujše tudi ni. Še Bog odpusti!

Če bi ga bil srečal na cesti, bi ga bi že skoraj vsak prijazno ogovoril.

Pevci pa so ga naravnost pogrešali. Naj reče učitelj, kar hoče: tistega ni več, kakor je bilo. Uči, uči, potem se zvije pa vse skupaj, da ni nikamor podobno, ko sam ne more biti povsod.

Nihče ni rekel, a čutili so tako. In Kosov Pepč, ki se je Štefan vedno še najrajši šalil ž njim in ga zelo spoštoval, je nosil že dolgo lepo besedo v srcu. In zdelo se mu je, da jo bo kmalu čas povedati. Zakaj, dejal si je bil: „Ne smeš prezgodaj, Pepč; človek bi se skoro prekrižal, če požene po zimi na jablani cvet. Ali kadar pride pravi čas, si vesel, da se je odprlo, ko je vse že težko čakalo.

In tako so čakali vsi, kdo poreče prvo besedo, in zdaj jo je Pepč izrekel.

„Jaz bi dejal celo, da bi stopil kdo dol k njemu in mu rekel, naj pride. Učitelja še vprašati ni treba,“ je pritrdil mladi Drenjar.

Ali čisto je bilo: težko je iti, ko ne veš, kaj poreče Štefan sam. In tako odlašajo, odlašajo ...

Kar naenkrat, tisto nedeljo potem po maši, ko stoje na trgu za Hvalovo hišo — i, kaj gledajo? Res, Štefan, Štefan — sam Štefan je! Bog vedi, kje je bil, da ga nihče ni videl v cerkvi. Ponosno stopa, raven kakor hrast in gleda mirno okrog sebe.

Fantje se zganejo. Mimo pojde kajpak! Če bi pogledal sem, bi mu morda vseeno kdo pomignil.

Ali nič ne gre mimo in tudi pogleda ne. Naravnost sem se je obrnil.

Fantje se zganejo še bolj. Mišelčkov Tone se nehote ugane malo bolj nazaj. Še Kosov Pepč bi zdaj tu vpričo vseh ljudi skoraj ne bil rad, če bi ogovoril njega prvega; nehote pogleda Skriljarja...

Toda Štefan je že tu in stoji pred njimi. Smehlja se, gleda jih vse po vrsti, potem se na glas zasmeje:

„Ali me gledate, a? Ej, fantje, fantje, ko boste imeli vi že čez šest križev na hrbtu, ne vem, če se vam bo treba skrivati zastran takih stvari! Veseli boste lahko, če boste mogli še ob palici hoditi. Pa mene poglejte!“

To vam je bilo kakor odrešenje, kakor bi bil kdo vsa ta srca odvezal! Vesel smeh se je razlegel vse tja čez in kar naenkrat so mu dajali in stiskali roko drug za drugim, kakor da se je vrnil po dolgem času od nekod. Vsi ljudje so videli, a za nobenega več se niso brigali.

„Ali veste, Štefan,“ je rekel potem Pepč, da smo hoteli priti že sami po vas. Kje se le tišči? smo rekli, saj ni nobenega ubil?“

„Ravno narobe celo, ravno narobe: ne le, da ni nobenega manj, še eden več je na svetu!“ pravi Štefan in pomežikne.

Vsi ljudje so videli tudi ta smeh in so se silno začudili, ali glej, tudi med njimi ni bilo spotikanja več.

„Prav je storil, da se ne skriva več!“ je rekel nekdo v gruči mož na dolenjem koncu. „Ali je res samo on kriv? Kaj ga je pa pustila baba tako!“

„Prav ji stoji!“ je rekel drugi. „Čeprav ni ona deklina tam veliko vredna, jim vseeno privoščim, da jih je tako nabrisala Zaplotnikove.

„Reci, kar hočeš čez njo, meni se punca pa še najbolj smili,“ je zmajal tretji premišljaje in stresal težko glavo.

„Kaj se ti bo smilila? Vjela ga je, vjela, le verjemi mi! Prava krivica ji je. Bogve, koliko ji je nasul. Stara in mlada sta zdaj lahko brez skrbi. Ali je še nisi videl, kako ga nosi tam okrog hiše pankrta? Ves je v špičkah, ves v trakih. Je že vedela, kaj je delala!“

In bilo jih je še veliko več, ki so mislili tako. In kakor bi Štefan to natanko čutil, ni branil očem, da so šle čez vso množico ljudi. In s tem in z onim je izmenjal prijazen pozdrav.

Od fantov se je odpravil naravnost v šolo.

Jesenko je bil doma in je ostrmel, ko ga je ugledal.

„Kaj si se že kaj potolažil?“ ga vpraša Štefan, ko sta se nekaj časa molče gledala.

„In ti?“

„Meni ni hudega, prijatelj. Ali od tebe je grdo, da si se pokazal tako, razumeš?“

Jesenka so te besede najprej zelo osupnile; a potem je rekel mirno in skoraj svečano:

„Dragi moj, če bi bil kdo drugi napravil kaj takega, in tudi če bi bil napravil, ampak, da bi jaz ne bil tvoj zet, bi se bil samo smejal. In še tako si včasih nisem mogel drugače. Toda, če sem pogledal Zorko . . .“

„Tako?“ vskipi Štefan. „Če si pogledal Zorko . . .“

Skočil je k durim in jih je odprl.

„Zorka, Zorka! Sem pojdi!“ je zaklical z močnim glasom.

Zunaj v kuhinji je nekaj jeknilo in potem je prišla Zorka noter, počasi, rekel bi tipajoč, kakor da ne verjame lastnim očem.

„Sem stopi!“ ji pravi Štefan jezno. „In zdaj vama povem obema: Sram vaju bodi, da sta me pustila tako, ko sta si morala misliti tudi vidva, kako sem sam in zapuščen tam spodaj. Kaj sta vidva poklicana, da me sodita, vidva, ki sem vaju imel najrajši? In ne samo zato. Veš, kaj je rekel zdaj tvoj cenjeni soprog, Zorka? On da bi se mi še smejal, ali če je tebe pogledal, da se mu je storilo tako. Ti, fant, jaz pa ti pravim: Če bi bila Zorka sama spodaj z menoj in bi ne bila moja hči, bi se bilo zgodilo najbrže tudi njej, kakor se je oni tam. Ampak še eno vama moram reči: Ko ste vsi mislili, da se morda samo jokam spodaj po hiši, sem se vam moral časih vendarle smejati. Vsem, vsem skupaj sem se vam moral smejati in skoro dobro se mi je zdelo, ko niste vedeli, kako bi . . .“

Prešerno so mu žarele oči in bilo je, kakor da ga ni čisto nič več sram.

Zorka je zaplakala.

„Kaj ti je?“ je vskliknil Štefan jezno.

„O saj ni res in da se nam niste smilili . . . Samo . . .“

„Eh, pusti to! Saj vem, kako so take stvari. Smilil sem se ti, pa vseeno te je bilo groza pred menoj. Tebi ne zamerim; ampak

ta hinavec tukaj — — — temu sem se pa res samo smejal, ko je bil tako v zadregi pred ljudmi."

Ali Štefan ni bil več jezen. Samo še delal se je tako.

„To sem vama hotel povedati, da bosta vedela za drugič!" je zaklical z močnim glasom.

„Kaj misliš še enkrat?" je bleknil Jesenko nehote.

„Pojdi k vragu!" se je zasmejal Štefan in je odprl vrata. „Ti, potem pridem zopet k petju! S fanti sem že govoril. Če te je sram, pa doma ostani!" je zaklical že s stopnišča gor.

In zvečer je res prišel. Vse ga je veselo pozdravilo, tudi dekleta. In pri tem so ga gledale, gledale . . . Seve, prej so ga videle vseeno še z drugačnimi očmi. Porednež že, navihanec, toda kaj takega bi le ne bile mislile! . . . Toda, seveda! . . . Nehote pretehta vsaka krivdo Ravnarjeve Anke še enkrat: na eni strani greh, na drugi Štefanova krepka postava, svetle dražeče oči, drzno vkrivljen nos, še vedno živordeče ustnice za črno brado . . .

Pojejo.

Potem pravi Kosov Pepč:

„Veste, Zaplotnik, kaj smo se še najbolj bali, če vas ne bo več nazaj? Kako bomo peli brez vas pri vašem pogrebu! Ker pet bi vam bili prišli vseeno, Štefan, tudi če bi vam niti zvoniti ne hoteli.

Šala ugaja in vse se zasmeja.

Ali Štefan zna dati urno nazaj:

„Kaj mislite, da bi bil jaz molčal? Iz desk ven bi bilo še bolj bobnelo."

Ena izmed deklet krikne prestrašeno vmes — Bog ve, kod je bila s svojimi mislimi, — in zopet napolni vesel smeh vso sobo.

Po petju gredo vsi v gostilno praznovat takorekoč Štefanovo vstajenje.

Ali od tam se Štefan kar naenkrat izmuzne. Noč je, si misli, in najbolje, če odpravim že danes še to!

Gospod župnik odpre roke, ko ga ugleda in odpre usta, kakor bi hotel zapeti „Dominus vobiscum". Toda pogled mu je trd.

„Gospod župnik! Izgubljena ovčica se vrača pred pastirja!" pravi Štefan s ponižno sklonjeno glavo.

„Ovčica, ovčica! Lepa ovčica!" vsklikne župnik jezno, ali oči se mu že smejejo, ker je preneumno, kako stoji Štefan skesano pred njim . . .

Štefan skomizgne z rameni in rokama, češ: tako je, kaj pomaga!

Ali to spravi gospoda proti njegovi volji v glasen smeh, ki ga ustavi šele hud kašelj.

„Vi ste velik galjot, Štefan!“ pravi župnik in skuša, da bi postal zopet resen. „Povedati vam moram, da sem zelo hud na vas. Ampak da se ne bova lovila za praznimi besedami, vam rečem za nocoj le toliko, da pridite čim prej enkrat k meni v izpovednico. Kaj ste storili pred svetom, veste sami, — tam se pogovoriva, kaj ste storili pred Bogom! Zdite se mi res prestari, da bi vas tu ošteval. Samo, da vas na kozarec vina pa vseeno tudi ne povabim prej, ker bi rekli ljudje: Župnik mu daje celo potuho!“ . . .

Nato ga je spremil gospod še ven pred hišo. Ali četudi je prišel Štefan v njegov dom še s premnogimi svojih hudičev hudomušnostmi in lahkomiselnostmi, komaj dobro pokritimi z nekoliko resničnega strahu, — župnikove dobrotne besede so ga bile ganile tako, da mu je zunaj v temi hotel gorko poljubiti roko!

Župnik pa ga je odrinil od sebe.

Tako se je vrnil Štefan ves veder v družbo. In pilo se je dolgo v noč. Šele ko so se vsi izgubili, drug za drugim, je ubogal Štefan Jesenka, da gresta še ona dva.

Počasi sta stopala dol proti šoli. Ali bolj ko sta šla, bolj je postajal Štefan potrt in malobeseden . . . Pusto je bilo iti nocoj domov, čudno pusto . . . Prej seveda je bilo temno in mračno in žalostno. Strah ga bo in njegovi koraki bodo odmevali votlo po veži in po praznih sobah.

Tik pred šolo se je ustavil, da se je ustavil tudi Jesenko.

„Ti prijatelj!“ je rekel Štefan. „Ali veš, kako je rekel oni, ko je stopil opoldne v hišo, kjer so ga bili povabili zjutraj na kosilo, pa ni maral? Kako ste že rekli? je dejal. In kako si že rekel takrat ti, ko si me povabil, naj pridem k vam?“

„Moja beseda še vedno velja, oče. In še z večjim veseljem zdaj, nego takrat.“

Štefan je nekaj časa molčal in potem je rekel: „Tako se mi zdi, da postajam vendarle truden. Dosti je potovanja in človek bi rad sedel v zapeček. Bogve kam bi drugače še prikolovratil in če bi se ne zvrnil naposled res še v kak jarek kakoršen sem . . .“

Zasmejal se je malo prisiljeno in je pogledal v stran.

„Hvala Bogu, da si prišel tudi ti enkrat sam do tega spoznanja!“ je rekel Jesenko.

„Veš kaj, kar že nocoj stopi k meni!“ je pristavil potem, kakor da se boji, da se oni zopet ne premisli.

„Ne, nocoj še ne!“ je zmajal Štefan. „Ampak kakor hitro pride Tine. Še danes mu pišem . . .“

In odšel je hitro navzdol in je pisal Tinetu dolgo pismo. Razmere da so se izpremenile, in če hoče priti, mu da premoženje že zdaj. Samo kot si izgovori za vsak slučaj, če bi se ga v šoli naveličali, in vinograd do smrti.

Dva tedna pozneje je prišel Tine, in Štefan se je preselil v šolo.

Proti večeru pa jo je mahnil večkrat tja po cesti proti Hruškovju. In čudna govorica je napolnila zopet strniško dolino: Štefan prihaja skoraj že vsak večer k Ravnarjevim in sedi pred hišo. Noter ne gre nikdar, za nobeno besedo ne, ali Anka in stara prideta k njemu ven. Mlada mu prinese dečka, in potem se pulita „stric Zaplotnik“ in otrok, da se sliši dečkovo vreščanje daleč okrog . . .

Ali ni to novo pohujšanje? Hm, prvi, drugi, deseti dan . . . Ali sčasoma pravijo ljudje tako:

„No, nazadnje . . . saj ni nobena skrivnost, da je otrok njegov, čemu bi se ga ogibal? Tako pride in gre, da ne more nihče reči nič slabega, — čemu bi ne imel malo veselja na stare dni? Spodaj v mlinu s svojimi ga ni imel veliko.“

Še Anke niso sodili več tako hudo. Pošteno je živela od takrat, vsakemu je dala le dobro besedo in stari Jeri je stregla lani celo zimo do smrti kakor Samaritanka.

In Štefan se vrača zdaj vselej ves veder domov.

„Toliko me je skrbelo in skrbelo, kam bi dal tisti kupček, ki mi še ostane, da bi bilo na vse strani prav, zdaj imaš res komu dati!“ govori sam s seboj in se smehlja pred se, kakor govore in se smehljajo stari ljudje.

*

Zakaj zdaj je bila vendar prišla starost tudi nad Štefana Zaplotnika. Ali nič zimskega še ni bilo na njej, — sama vedra in samo malo otožna jesen.

„Ti, s pametjo sva se danes srečala,“ pove nekega dne Jesenku s skrivnostnim glasom.

„Vendar enkrat!“

„Da, pa sva se pogodila: dal sem ji svojo norost, a pusti mi tiste muhe, ki so mi celo življenje brenčale okrog ušes. Zdaj na jesen bodo same polagoma cepale, a katera, upam le še ostane za mojo zadnjo uro.“

„Pa ti je res povedala tista, ki si jo srečal, da je pamet?“ Zdi se, da si zamenjal, se je zasmejal Jesenko.

Štefan se je resignirano nasmehnil in je šel sest pred hišo. Tam se je najrajši grel na solncu, časih vse popoldne, če ni odšel

v vinograd. Videlo se je lepo dol na njegov stari dom... Gledal je rad tja dol, — vse spodaj je bilo zdaj kakor en lep spomin; hodil pa ni dol nikoli več, — pogled sama mehkost, pot dol sama trdost...

Okoli Štefana so se veselo igrali njegovi vnučiči, Zorkini otroci.

A nekoč je pripeljal še malega Pepčka s seboj. „Strička sem jim pripeljal," je rekel potihoma Jesenku in Zorki, ki sta stala malo začudena tam kraj lope.

„Kakega strička!" je rekla Zorka v zadregi.

Ali Štefan ni hotel razumeti te zadrege.

„No, kaj ti nisi Pepčkova sestra: oba imata enega očeta pravijo, in Tvojim otrokom je Pepček torej stric!" se je veselo hihitel Štefan, a le kakor da razlaga.

„Oh, oče da vas ni sram!" je rekla Zorka, a ne da bi ga kregala.

„Eh, kaj me bo sram! Sram me je bilo že dovolj!" je odgovoril Štefan in je šel k otrokom, da jih sprijazni, ker so se še vedno le od daleč gledali.

Pod noč je spremljal Pepčka sam domov, češ da pogleda potem še malo k trtam.

„Zdaj šele vem, zakaj si je oče vinograd pridržal!" je rekel Jesenko Zorki. „Izgovor ima, da šiva ves dan sem in tja po cesti mimo Ravnarjevih."

*

Ali ravno v tem vinogradu se je bil Štefan na jesen težko prehladil. Moral je leči. Videti je bilo, da gre h koncu. Poslali so po duhovnika in po zdravnika.

Kaj ne, oče, k materi in Janezu, naj voznik tudi stopi, da ju pokliče gor?" ga je prišla vprašat Zorka.

„Ni treba klicati!" je odgovoril Štefan kratko. „Pove naj jima, kako je z menoj in bosta že sama vedela, kaj storita."

Ali mati je sporočila, da prideta z Janezom šele v nedeljo. Te dni da imajo največ dela doli.

Štefanu se je ob ti vesti za hip zelo stemnil obraz, potem pa se je malo premaknil na postelji in je pomežiknil Jesenku: „Škoda bi pa le bila, če bi matere ne mogel počakati do nedelje. Bojim se namreč, da bi se v nebesih zgrešila, ko se nisva videla že toliko časa."

„Vidi se, da ti še ni hudega, ko se ti ljubi take zbijati," je rekel navidezno prijazno, a v resnici resno in skoro s karajočim glasom Jesenko, češ, kako se moreš zdaj še šaliti, ko res ni več na mestu.

A Stefan Zaplotnik je pokazal, da ve sam najbolje, kdaj šala ni več na mestu. Ko je bil Štefan drugi dan popoldne malo zadremal, se je bil splazil Jesenko tiho ven in se je vrnil šele zdaj nazaj; in je videl na Štefanovem obrazu tisti izraz, ki ga je imel vedno, če je hotel opraviti kaj brez stranskih misli in s kom, ki mu ni bilo do norčij ...

Jesenko ga je stresel. A je takoj spoznal, da je bil Štefan že odpotoval: nobenega ni bil počakal in sam je bil šel in brez dolgega poslavljanja, kakor je bila to vse življenje njegova navada ... Samo črno razpelce je držal trdno v že sklenjenih rokah, zadnjo oporo na resni poti ...

*

Toliko ljudi je na pokopališču, da se vse tare. In ko zapojejo pevci Štefanu Zaplotniku zadnji pevski pozdrav, je suho malokatero oko, srce pa je vsako potrto in žalostno ... A zvonovi pojo, pojo, kakor da jih nekaj samo žene, in čudno se sliši bolestno škripanje iz lesenih jarmov nad njimi ... In ko so se počasi in škripaje ustavili tolkači opotekaje se, kakor da jih je zlomilo, — brni še dolgo iz lin, brni in drhti ...

Ljudje pa spejo v črnih gručah po beli cesti proti vasi. Tuintam tiha beseda, tuintam globok vzdih ... pol zato, ker so jih že toliko od njih srca in bodo tudi nje same vse nekoč ponesli tu dol po ti poti, — pol zato, ker so danes enega pustili doli, ki ni nikoli nikomur storil krivice, a je premnogim pomagal živeti, in ki bo še med njihovih otrok otroci hodil njegov vedri spomin ...

* * *

O, ne govoril bi resnice, kdor bi slabo govoril o naših ljudeh. Samo na vrhu je trdina, — pod tanko skorjo bijejo mnoga srca dobra in gorka ...

In zato je dobro človeku, ko čuti, da se mu ni odvrnilo srce od njih, ko je bilo še nerazumno in mlado srce; in zato mu je sladko, ko ve, da ga nikdar več vse vihre ne odtrgajo od sladkega domačega drevesa, in da pade nekoč tudi on sam, list z njega, na rodna tla, ko pride ponj rosna sapa iz krajev miru ...

O Bog, bodi nam vsem milostljiv tisto grenko-sladko uro! ... Našemu narodu pa je ne pošlji nikdar!

Fr. Milčinski:

Aprovizacija.

1.

Red vlada svet.

Aprovizacija tudi v mirnih časih ni, da bi jo zaničeval: marsikak domačin najde pri nji službe in kruha. Tem večjega pomena pa je v izrednih časih pomanjkanja. Kajti . . .

Imam prijatelja, ki je, skoraj bi rekel, govornik. Ta začenja vsak važnejši stavek s „kajti“. Kajti nobena stvar pod milim nebom, pravi, ne zdrami pozornosti občinstva tako, kakor v začetku stavka „kajti“, in marsikatero pravdo, pravi, mu je dobil „kajti“ in nihče drugi.

Tem večjega torej pomena, sem rekel, je v časih vojne. Kajti svet je tako uravnan, da kruh najbolj diši takrat, kadar ga ni. In ne samo kruh. Poznam uglednega dvornega svetnika. — Ko je navihan trgovec raznesel vznemirljivo govorico, da bo zmanjkalo rožičev in sladkih koreninic, je šel ugledni dvorni svetnik in je letal okoli štacun in mu ni odleglo prej, da je imel od obojega po pet kil. Že šestdeset let ni bil pokusil ne rožičev ne sladkih koreninic — zlata leta mladosti, kje ste! — zdaj pa, ko so baje pohajale, ga je zgrabila skrb in mu ni dala miru: kaj, če jih ne bo!

Kajti glad ne prihaja zgolj iz želodca, ampak tudi iz globine duše in vse omizje pri „Beli raci“ in ne zgolj to omizje, tudi ostali kulturni svet, vsi kolnejo, da niso nikdar imeli tako nesrečno blaženega teka kakor baš sedaj, ko bi bil spričo krvavo krute draginje pravzaprav pošten želodčni katar edina zanesljiva podlaga gospodarskemu ravnovesju.

Skratka, zdaj so časi, da imajo pri aprovizaciji bolj nego kdaj vse roke polne dela in ne samo roke, dela imajo tudi glave. Kajti treba je podrobne določitve, razdelitve in razvrstitve opravil, vestne kontrole in pozornega nadzorstva, da ob ogromnem obsegu poslovanja ne pride kaj navskriž in se ne zgodi, da namesto zdroba, ki si ga naročil za svojo družinico, ne dobi tvojega soseda stara teta pol prekajene svinjske glave.

To niso majhne stvari, in če bi se gospodom, ki so pri aprovizaciji, zbledlo, nikdo jim ne bi štel v zlo, nikdo! —

Tiste dni se je pripetilo, da se je mojemu ljubljenemu prvorojencu Radivoju Hrabroslavu Mohamedu, kratko imenovanemu Muha, v osmem mesecu njegove starosti pojavil v zgornjih čeljustih zobček. Bil je čisto majhen zobček, vendar sem mislil in sem poslal po doktorja Herodeža, ki imam vanj polno zaupanje, da pove, kako stališče zavzema on kot zdravnik in špecijalist napram temu pojavu.

Prišel je. Ponudil mi je v pozdrav mezinec in izjavil, da ni več prijazno življenje, ko groze, da zmanjka piva; slabše že itak prihaja od dne do dne. Kar se pa tiče zobka, je rekel, da je najboljše, ako se vdam in ga smatram za dejstvo. Svet se ne bo podrl, je rekel. Niti ne kaže ukrepati kaj dalekosežnega, kvečemu če polagoma pričnemo dajati malemu čuku še kaj druge hrane poleg mleka.

„Velja!“ sem dejal. — „Toda kaj?“

Pa mi je razložil in utemeljil, da koj odkraja kislih kumaric ali slanika baš ne bi priporočal v to svrho, pač pa lahko poskusimo z mehko kuhanim jajčkom. — Doktor Herodež je vešč zdravnik in ga vsakomur z lahko vestjo priporočam.

Moja žena nima časa. Sploh jo le redkokdaj vidim, ker je ves dan z doma in se obira okoli mokarjev, da doseže svoj delež moke, ako ga doseže.

Šel sem torej sam na trg. Trg se je že praznil, vendar mi je bila sreča mila in sem naletel na žensko bitje, ki je baš skrivalo jajca pod salato.

„Ženska,“ sem jo ogovoril, „tako in tako — ako me ljubite, prodajte mi eno jajce!“

Pogledala me je po strani, ozrla se in mi dala jajce, ne preveliko, ne premajhno, navadno kurje jajce domačega pridelka. Zahtevala je zanj šestnajst vinarjev.

„Boga se bojte tam zgoraj!“ sem jo zavrnil. „Oblast je določila najvišjo ceno in ta znaša le štirinajst vinarjev. Odstopite od svoje pregrešne zahteve! Sicer gorje in grem po policaja!“

„Tako?“ je rekla. „Po policaja? Pa policaja skuhajte v mehko!“

Ni se mi zdel stvaren ta nasvet in me je zanimalo, kaj poreče stražnik. Pa ko sem ga našel in pripeljal pred branjevko, je že ni bilo več in je stvar ostala nerešena in sem prišel domov praznih rok.

„Buča!“ je rekla žena, ki me jako ljubi. „Mar bi bil primeknil ona dva vinarja — čas je tudi denar! Jajec zdaj sploh ne dobiš na trgu in če bi krono ponudil za vsako in kraljestvo.“ Vrgla je žlico iz rok in zopet bežala v vrsto pred mokarja.

Ženske so ženske, ne vidijo preko svojega gnezda in ne vedo, kaj so oziri na skupno korist, da nam more le stroga doslednost in vztrajnost pomagati, da prebijemo te čase.

Prebijemo jih pa. Brez skrbi, da jih prebijemo, ko nam stoji ob strani aprovizacija.

Pokril sem se s cilindrom in šel in stopil pred aprovizacijo, zastopano po njenem predsedniku.

„Velerodni gospod predsednik," sem rekel, „oprostite, da sem na svetu, jaz sem ta in ta, tako in tako. Po volji Višjega se je zgodilo, da je dobil moj ljubljeni sin Radivoj Hrabroslav Mohamed, kratkoimenovan Muha, zob, prav majhen zobček. Ni se bati, da se zaradi tega podere svet, vendar mi je v širših krogih čislani veščak doktor Herodež nasvetoval, da bi dajal ljubljenemu svojemu sinu poleg mleka še kaj druge hrane; od kraja pač ne baš kislih kumaric in slanika, lahko pa v mehko kuhanega jajčka. Pripravljen resničnost te okolnosti potrditi s prisego in sklicujoč se na neomadeževanost svojega dosedanjega življenja se drznem vdano prositi: Slavna aprovizacijska zadruga mi blagovoli proti primernemu plačilu nakloniti iz častitih svojih zalog eno jajce in obljubujem, da se bom te milosti vsikdar vrednega izkazal z vztrajno zanesljivostjo in neomahljivo lepim vedenjem."

Gospod predsednik me je blagohotno potrepal po rami. „Dobro, dobro, prijatelj! Ne eno, dve dobite, ker ste bili vedno naš." Napisal je listek in mi ga dal. „Tako in Bog vas spremljaj na vaših daljnjih potih!"

Lepo sva se razločila in z nakazilom v rokah nisem odlašal. Hitel sem v aprovizacijsko pisarno, da plačam ceno in dvignem blago.

Poslovala je ondu krasotica. Kislo se je smehljala in se ni smehljala kislo iz kakršnihkoli posebnih vzrokov, ampak zato, ker je imela tak obraz. Toda to sem spoznal šele v teku časa, ko sem čakal, da pridem na vrsto. Kajti bilo jih je petinštirideset pred mano, pa so še prihajali. Ni trajalo dve uri, že sem stal pred krasotico in ji gledal iz oči v oči.

Srce mi je glasno utripalo. Poklonivši se sem ji pomolil listek z nakazilom. Kako nežna je bila njena bela roka, ki jo je z nepopisljivo ljubkostjo iztegala, da ga vzame — o, dotekniti se te bele roke in umreti! — Tačas pa je bila ura dvanajst, krasotica se je kislo nasmehljala, toda, kakor rečeno, v kislobi njenega smehljaja ni bilo osebne osti, in je izjavila: „Jutri! Danes je prepozno!"

Red vlada svet! Nemo sem se priporočil s tiho nado v srcu, da se skoraj vidiva ob ugodnejših okolnostih. —

Drugo jutro sem se požuril, da sem bil med prvimi, in ni bila odveč moja brižnost, kajti občinstva se je trlo. Tako pa sem dospel še pravi čas pred krasotico in sva bila že stara znanca.

„Gospodična," sem se opravičil, „ne mislite o meni, da sem prišel v te prostore brez rokava in brez kravate! Ne bi se drznil stopiti takšen pred vaše obličje, toda gneča mi je vzela oboje. Tu je nakazilo, tu denar. Doma imam ljubljenega sinčka, vojno dete, ki koprni, da bo deležen v mehko kuhanega jajčka. Ako me ljubite...

„Oh," se je začudila, „jajec? Kaj pa mislite o meni! Jaz imam vendar zdrob. Zastran jajec se morate oglasiti onostran veže!" Majala je glavo in se ni mogla načuditi.

Prosil sem odpuščanja, da sem na svetu; nisem vedel ... napisano ni nikoder ...

Še se ni pomirila: Oh, ona pa jajca! Kako more olikan človek kaj takega misliti!

Sramoval sem se in hitel, da se izgubim. Še sem hotel pokukati v sobo onostran veže, toda nisem mogel niti odpreti vrat, toliko je bilo notri strank. Računal sem in preudaril, da je najboljše, ako opustim danes nadaljnje poskuse.

Sklenil sem pa in storil, da sem sledeče jutro stal že ob šestih pri durih, in ko so jih odprli, sem vstopil prvi in res šlo je gladko in sem takoj opravil. Ondu je bila druga gospodična, zelo prijazna in prav nič visoka navzlic svoji važni službi. Blagohotno je sprejela in vknjižila denar, mi dala pobotnico in niti ni štedila s poukom, kod je skladišče; tja naj uravnam korake, da izročim listini, nakazilo namreč in pobotnico in dobim in prevzamem blago.

Zahvalil sem jo in blagoslovil. Nikdar je ne pozabim in če bi živel dvajset let preko smrti.

Veter sladkih nad mi je napenjal jadra in hitro in brez nezgod me je nesel čolnič življenja pred skladišče. Tam je bilo zbranih blizu petdeset ljudi in so bile izvečina ženske, takorekoč dame, in je bilo gorko med njimi, dasi je tisto jutro zmrzovalo.

Koliko časa smo čakali, ne morem natanko povedati, ker sem pri tisti priliki pogrešil uro. Čakali pa smo, da se je slednjič prikazala izza vogala častitljiva osebnost s kapo in gorjačo. Bila je očitno ozlovoljena in ji je bila zla volja brez ozira na druge vzroke povse upravičena že po nedopustno zanikarni kakovosti okrepčila, ki je dehtelo od nje; in nam je osebnost stavila dve vprašanji:

Prvič: Ali hočemo s silo vdreti vrata? — Drugič: Ali smo ljudje ali zverine?

Zavest krivde nas je tlačila, pobiti smo molčali. Ali nevolja oblasti boli — nagle smrti nas varuj, Gospod, in nevolje oblasti! — in da odvrnem hujše gorje, sem se osmelil in izpregovoril: Ne tajimo, sem rekel, svoje nerodnosti; toda ko smo grešili, grešili nismo iz zlobe, ampak iz nevednosti. Če ne po pravici, vsaj po milosti naj nam ne umakne svoje naklonjenosti.

Častita osebnost je dvignila roko z gorjačo in mi vzela besedo. Izjavila je, da zdaj ona govori.

Napeto smo poslušali, kaj bo in kako se nam odloči usoda.

Častita osebnost si je s pestjo obrisala brke, oči in nos in potem razodela, da lahko kar gremo, zakaj uradovalo se danes ne bo prej nego ob štirih in ne dalj nego do petih.

Red vlada svet. Pokorili smo se in tiho odšli. Ob štirih pa smo se vrnili in ko smo bili vsi zbrani, je zopet prirenčalo okoli vogala in je bila oblast. Zmajala je častitljivo glavo in nas vprašala, čemu smo pravzaprav prišli, ko danes sploh ni jajec. Spogledali smo se. Nikdo ni vedel, kaj bi. Polni zaupanja pa so drugi vame upirali oči, jaz naj jim pomagam.

Nisem mogel odreči. Prosil sem najprej oblast, da ji smem prižgati smotko.

Ogorčena je odklonila ogenj, smotko pa je sprejela. Polovico je je odgriznila, ostanek porinila v žep. Pogled se ji je počasi ublažil.

Zdaj sem ji položil pred noge vdano vprašanje, ali in kdaj bi smeli zopet priti.

Skomignila je z ramami. „Ha! Morebiti dobimo jajca jutri, morebiti čez štirinajst dni . . .“

„Kod in kako bi lahko to izvedeli, da ne bomo po nepotrebnem komurkoli v napotje in pohujšanje?“

Poučila nas je, da ona ni Bog niti ne vsegavedoča. Genila jo je pa naša nebogljenost in nam je namignila, da je včasi med šesto in sedmo zjutraj tista ura, ko dele strankam blago iz skladišča.

Pokimala je, obrnila nam hrbet in nas milostno odslovila. —

Naše geslo je: „Vztrajati!“ — pa sem vztrajal. Dan za dnem sem prihajal rano v jutro pred skladišče in čakal do večera; kosilo sem si jemal s sabo v papirju, da se mi ne pripeti, da zamudim pravega trenutka in bi me bridki očitki preganjali vse žive dni.

Bilo je osmi dan, ko je mimo prineslo tovariša Kopitarja. Ustavil se je, ogledaval me od vseh strani in se začudil, ali sem

še živ. Iščejo me namreč, ker sem kar izostal iz urada in nisem poslal nobene vesti.

Glej jih! Mar sem izostal iz zanikarnosti, mar iz lenobe? Ampak treba je vztrajati — to naj sporoči šefu, sem ga naprosil. — Vztrajnost je porok uspeha.

V uspeh sem trdno zaupal. In mi je res prišel tako blizu, da sem ga skoraj prijel. Kajti jajca so dospela. Sam sem jih videl na te-le svoje oči, vabljivo so se mi smejala, že sem molil roko — pa so me zadnji hip zavrnili in spoznali, da je moja nakaznica stara že nad mesec dni, sirota pa tega nisem vedel, niti ni bilo nikoder zapisano.

Red vlada svet! Pokril sem se s cilindrom in zopet šel in stopil pred gospoda predsednika.

„O," me je pozdravil, „saj midva se že poznava! Vi ste mož zaradi drv."

„Ne," sem odgovoril, „oprostite, da sem na svetu! Potreben bi bil pač tudi drv, toda ne upam se zanje poganjati, dokler uspešno ne uredim zadeve zastran jajec. Žena namreč nima časa, ker se obira okrog moke." In sem ga spomnil, da imam ljubljenega sinčka, devet mesecev starega, itd., itd., itd., skratka da je naklonjeno mi nakazilo že preteklo.

„Izborno," je rekel, „tu imate drugo. Kadar bi si pa želeli drv — brez skrbi, ne stane vas več nego besedo, da dobite nakazilo." —

Potem so tekli dnevi in tedni in vse je bilo v redu, le jajec ni bilo. Kmetovalci so trdili, da se zde kuram cene prenizke in ne marajo leči, dokler se njihovim proizvodom ne zviša tarifa. Kmetovalci so pošteni ljudje in ne lažejo, razen če imajo vzroke. Pa kakorkoli — koncem koncev je neumorno prizadevanje aprovizacije vendar-le doseglo in dobilo zaželjenega blaga; moji vztrajnosti pa se posrečilo mimo vseh zaprek zmagoslavno se priboriti zopet tik do jajec. In sem mislil, da jih že imam. Pa jim je bila baš oni dan poskočila cena za dva vinarja in sem moral najprej nazaj k prijazni gospodični, da doplačam primanjkljaj, pa je nisem koj našel, ker se je bila preselila v druge prostore. In so me pošiljali po stopnicah gor in dol, iz ene hiše v drugo, in ko je bilo to opravljeno in sem prišel truden in zbit, raztrgan in povaljan zopet na vrsto, jajec ni bilo več.

O, — kaj mi je hotela tolažba, da se spričo ugodnejše cene zdaj kure bolj žurijo in je pričakovati bližnji teden nove pošiljatve! Mar naj tolažbo skuham v mehko?

Došlo pa mi je od šefa priporočeno pismo: Ako me ne bo pri tej priči v pisarno in ako s tehtnimi razlogi ne opravičim svoje odsotnosti, naj si samemu pripišem posledice!

Bil sem pri kraju. Ali očitati si nimam ničesar; kar je bilo v mojih močeh, sem storil, višji sili pa se moram ukloniti.

Za slovo sem šel, da se zadnjikrat poklonim predsedstvu aprovizacije in mu razložim svoje izkušnje.

Gospod se je zavzel: „Glejte! Pa ne, da ste že dobili drva?“

Pogrelo me je, kaj mi hoče z drvmi. „Ne,“ sem rekel, „za drva se sploh nisem potegoval. Ampak imam vojno dete, ljubljenega sina, Radivoj Hrabroslav Mohamed mu je ime, kratko ga kličemo Muha, ki mu je nepreračunljiva modrost neba naklonila zobček . . .“

„Nobene besede več!“ me je prekinil. „Že vem, vi želite kislih kumaric in slanikov . . .“

„Ne! Šlo je za jajca . . .“

„Res je, za jajca! — Takoj, kolikor jih le hočete.“ In je sedel za pisalno mizo.

Ustavil sem ga. „Nikar! Opravil sem devetindevetdeset potov, zamudil petsto ur — zdaj sem sit.“

„O,“ je vzkliknil in mi tresel roko, „vi se nam laskate, hvala vam! Saj izpolnjujemo zgolj svojo dolžnost, ko delujemo, in ne pričakujemo hvaležnosti. Vendar nam dobro de priznanje. Siti ste! Vi ste siti! Točnejše in krajše niste mogli označiti uspešnosti naših prizadevanj. Siti ste! — to baš je naše geslo, naš cilj. Kako me veseli! — In zdaj, prijatelj, kaj ne, zdaj pa še nakazilo za drva?“

Držal me je za gumb na suknji, pa sem se mu s sunkom iztrgal, da mu je gumb ostal med prsti, in sem jadrno bežal po stopnicah in vežah in okoli hiše za vogal. Še drva! — Ali naj res izgubim službo?

Hudo mi je bilo zgolj zaradi ljubljenega mi sinčka. Pa me je potolažila žena. „Odkar si na lovu za jajci,“ je rekla, „so pretekli že štirje meseci; med tem je dobil najin fantek k prvemu zobčku še pet drugih. Junak je in kleplje že koruzo, fižol in kislo zelje. — Bog ga nama ohrani!“

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

4. Kako se je razvilo današnje lunino lice?

Čudovite zgodbe pripovedujejo nekulturni narodi o postanku lune. Od tropično bujnega avstralskega arhipela do večnega ledu Grenlandije — nikjer se priprosti človek ni mogel zapreti vprašanju: „Kedaj in kako se je prižgala na nebu lunina svetilka?“

Solnce in mesec sta bila nekoč sestra in brat, Malina in Aninga, tako pripovedujejo Eskimi. Deček zasleduje sestro, ker mu je s sajami počrnila lice. Sestra zbeži pred njim na nebo in postane solnce, deček skoči za njo in jo tamkaj kot mesec lovi brezuspešno do današnjega dne.

V popolnoma drugih kulturnih in življenskih odnošajih povzame Avstralijec podobno misel. In kakor jo pripoveduje siromašni Eskimo priprosto, tako jo okrasi otočanec z bogastvom prírode, ki ga obdaja. Solnce je na nebo vrženo jajce ptiča emuja. Postanek lune pa imamo zahvaliti roparju. Oborožen s ščitom in lokom gre mož ponoči lovit vrečarje, ki skačejo po palmovih vejah. Svetilko, ki jo je vzel sabo, pusti na tleh in spleza na drevo. Kar pride tat in mu jo ukrade. Hitro spleza nizdol, steče za razbojnikom; ta si ne ve pomagati, skoči s svetilko v nebo — in postane luna.

Na sličen način si tolmačijo še dandanes primitivni narodi postanek lune in solnca. Ne poznamo ga tako nizko stoječega plemena, ki bi ne imelo svoje kozmogenije[1], pa naj si jo je vstvarilo s še tako okorno in priprosto fantazijo.

Da, človek, ti si večen vprašalec! Sedaj si otrok, ki razbije igračo, da pogleda, kaj je v nji, sedaj hotentot, ki sanjari in basni o postanku solnca in lune, sedaj astronom, ki sedi v noči pri svojih neskončno finih inštrumentih in odgrinja tajnosti vsemira.

Toda že starim grškim mislecem se je razbistrilo spoznanje, da luna ne sodi v pisano košaro mit, bajk in pripovesti. In kakor so

[1] Nauk o postanku vesoljstva.

zamislili ti filozofi pred tisočletji zametek skoro vseh oni globokih, temeljnih idej, ki gibljejo in vodijo sedanjo znanost, tako so tudi spoznali, da je luna pristno prirodno telo, ki se ima z njegovim bistvom in postankom baviti prirodoznanstvo — in ne mitologija.

Torej že izza dobe starojoniških prirodnih filozofov so razmišljale prosvetljene glave o postanku lune, in mnogi izmed njih (Tales, Anaksimander, Anaksagora) so uganili marsikatero resnično potezo njenega razvoja.

Z iznajdbo daljnogleda pa je izginila zadnja mistična koprena raz lunino lice. V lunini krogli smo zazrli jasen posnetek svojega lastnega sveta. Spoznali smo v nji v gotovih ozirih sicer pretirano, morda celo popačeno, a vendar nedvoumno minijaturo rodne zemlje.

Tako očividna je bila tesna sorodnost zemlje in lune že prvim opazovalcem, da so brez pomisleka krstili prikazni in oblike njenega površja z imeni, ki so jih posneli po domači zemlji.

Dvoje podobnih obrazov, z mnogimi izredno sličnimi potezami so opazovali učenjaki v zemlji in luni, a vendar ni vprašal nihče po njih rojstvu, pokoljenju in sorodstvu.

„Odkod?“ — to je ona drzna, a tehtna beseda, ki se jo je osmelil izustiti šele moderni človek napram vesoljstvu.

Kadar bi se drznila kapljica rose, viseča za hip v jutranjem solncu, povprašati prostrano morje: „Odkod si ocean?“, v tem trenotku bi postala veličastnejša in trajnejša od njega, ki pljuska skozi eone ob zemeljsko skorjo.

Odkod si vesoljstvo? Kdo vas je prižgal in razvrstil plameneče zvezdne kresove, kdo vas je zatočil zemljo in brate planete po neizbežnih tirih, kdo vam je ukazal biti pokornim svojemu gospodarju solncu, kdo vam je podaril zveste služabnice lune, ki vas neumorno obkrožajo in spremljajo po samotni svetski poti?

Že prvi misleci so obstrmeli nad čudovitim redom in prelepo harmonijo, ki se zrcalita iz zgradbe vesoljstva — predvsem iz neporušnega ravnovesja našega lastnega osolnčja.

Kozmos, „urejeni kras“, so zvali stari Grki zakonito lepoto vsemira; sanjarili so o bajnolepi „harmoniji sfer“, ki jo pojo nebesna telesa, ko se točijo po zvezdnem oboku. — Premogočna je bila ta lepota, preveličasten je bil ta red, da bi ga bili mogli pojmiti s svojim razumom, slutili so ga in objeli s čustvom.

Vsak red pa, ki ga nam kaže mrtva ali živa priroda, mora temeljiti na določnem načelu, izvirati mora iz nekega skritega zakona, ki urejuje posamezne delce, jih veže in strinja v harmonično

celoto. Čudovita simetrija in lepota, ki se ponaša ž njo oblika prirodnega kristala, ni vendar ničesar drugega kakor viden, okamenel izraz onega strogega zakona, ki privlačuje, skuplja in ureja drobne molekularne kamenčke v veličastno kristalno palačo. Razkošna lepota samca ptice rajčice ni morda izraz neke tajne, v prirodi speče predestinirane harmonije; v tisočletjih jo je sam iz sebe priboril, izdelal in „pridelal" estetski okus rajčice-samice. Lepota samca je nazorna slika, ki nam v pestrih barvah slika zakon „spolnega izbora" v živalstvu.

In harmonija našega osolnčja?

Newton je našel v medsebojni privlačni sili nebesnih teles oni zakon, ki vodi in vzdržuje red naše solnčne družine; Kant in Laplace pa sta odkrila postanek in izvor njene prelepe harmonije — in sicer v pravem medsebojnem sorodstvu posameznih členov našega osolnčja.

Solnce, vsi njegovi planeti, vse lune, ki jih obkrožajo — vsi izvirajo iz enega in istega nebesnega telesa. V pradavnini je njegova orjaška vrteča se obla porajala zemlje drugo za drugo, iz zemelj so se rodile lune. — Kar pa je še ostalo ogromnega očetovskega telesa, se je tekom milijonletij skrčilo v poglavarja svoje obširne družine — v naše solnce.

In kakor si niso mogli znanstveniki razložiti čudovite skladnosti, ki se pojavlja v posameznih indoevropskih jezikih, kakor niso mogli razumeti čudovitega „jezikovnega reda" teh toli različnih jezikovnih skupin dotlej, dokler niso dognali skupnega plemenskega izvora vseh indoevropskih narodov: tako je tudi astronomom postala jasna vsa ubranost v teku in vrtenju posameznih členov prostrane solnčne družine šele tedaj, ko sta nam Kant in Laplace[1] pokazala na skupni izvor te čudovite harmonije. Od tedaj pa nam je znano, da je solnce pravi oče naši zemlji, luna pa je njena pristna edina hči.

Nekoliko resnice je torej vendar nevede pogodila naivna pravljica Eskimov. Da, solnce in luno veže tesna sorodniška vez. Nista si sicer brat in sestra, v sorodstvenem kolenu se je zmotila nebrzdana fantazija. Stari oče in vnukinja sta si, tako bi se morali izraziti, ako bi hoteli pojasniti postanek in medsebojno odvisnost teh dveh nebesnih teles na odnošajih človeške družine.

[1] Podrobno se bomo pečali s hipotezami Kanta in Laplacea v zadnjem poglavju.

Popolnoma resno so sicer povpraševali znanstveniki, dali ni morda v pradavni preteklosti obkroževalo zemlje večje število lun, kakor se še danes ponašajo mnogi njeni bratje-planeti s celim tropom spremljevalcev.

Vsaj eno sestrico bi nekateri radi prisodili luni, a tudi ta je baje že pred nedoglednim časom v katastrofalnem udarcu padla v materino naročje nazaj. Vsa ta domnevanja pa so le ljubke fantazije, ki jim ne moreš preiskusiti jedra in dokazati istinitosti.

Kdaj neki se je pripetilo, da je zemlja postala mati?

Narod Arkadijcev pripoveduje, da so njih predniki že živeli na zemlji, ko ji še ni svetila družica luna. Razume se ob sebi, da je to sporočilo le samoljubna bajka, kakor sodijo v bajeslovje tudi vsi ostali poizkusi različnih narodov, izvajati postanek svojega plemena od začetka sveta ali kar neposredno iz naročja božanstev.

Davno, davno mora že biti, kar se je utrgala zemlji luna, tako davno, da nam odpovedó vse človeške časovne mere.

Ali je tedaj že krila zemljo odeja morja in celin, ali je na njej morda celo že klilo življenje? Ali pa je bila še vsa mlada, ognjenotekoča in žareča, kakor je izšla iz rok očeta solnca, sama še žarko, drobno solnčece?

Ameriški astronom Pickering zagovarja mnenje, da se je luna odločila od zemlje, ko se je bila slednja že odela s trdo skorjo. Da, prav določno nam pokazuje brazgotino na njenem telesu, ki ji je ostala do danes po tako strahovitem porodu. Prostrana globel, ki jo krije Veliki ocean, je po njegovem mnenju ona zijajoča rana, iz katere je izkrvavila zemlja svojo hčerko-edinko.

Klub vsem duhovitim izvajanjem pa je ostal Pickering s svojo teorijo osamljen. Pravilno obliko luninega telesa, ki je tako lepo okroglo, kot bi bilo izšlo iz delavnice strugarja, si moremo razlagati edino le potom postanka iz kapljivotekočega stanja. Ogromen razbeljen curek je bilo njeno novorojeno telo, ki se je moralo po zakonih hidromehanike samo ob sebi sklopiti v lunino kapljo.

Od tistega trenutka pa, ko je švignila luna kot mogočna, razbeljena raketa v svetovni prostor, je neizbežno zapadla vsem onim silam in zakonom, ki so v prazgodovini oblikovali lice naše rodne zemlje.

Shladila se je — odela s trdo skorjo — jela si gubančiti starikavo lice v kamenite gube svojih verižnih pogorij.

Vulkanska teorija lune.

Odkod izvira tedaj tako očividna in izrazita razlika v površini obeh svetovnih teles?

Če bi mogla kaka ogromna roka razgrebsti in izravnati lunina krožna gorovja — no, potem bi se dalo zunanje lice obeh teles prav lepo primerjati in lahko bi vzporedili njega posamezne poteze.

Prav zato pa je bila pozornost vseh luninih motriteljev že izza vsega početka posvečena ravno njenim gorskim kolobarjem, kojih zagonetna zgradba se je tako malo skladala z vsem, kar so mogli dognati na rodni zemlji.

Ni jih bilo mogoče istovetiti z nikako obliko zemeljske skorje — kvečjemu z njenimi ognjeniki.

Že John Herschel (1792—1871) je bil popolnoma uverjen o vulkanskem značaju omenjenih luninih gora. Odtedaj pa je ta nazor neprestano rastel na razširjenosti in veljavi.

A dasi so vulkani na zemlji le redka, sporadična prikazen, na luni pa v svoji mnogoštevilnosti popolnoma določajo značaj njenega lica — učenjaška iznajdljivost si je vedela pomagati.

— Južno Neapolja se razprostira obširna vulkanska pokrajina, ki se je na nji naselilo kakih 15 danes že davno ugaslih vulkanov. Campi Phlegraei, „goreča polja“, se nazivlje ta košček zemlje še izza dobe Rimljanov.

Ta pokrajina nam po mnenju strokovnjakov predočuje sicer ponižen, toda jako poučen vzorec luninega površja. Eden izmed njih, Phillips, pa je kratkomalo izjavil: Lunino površje je eno samo veliko „flegrejsko polje“. In ako se ozremo še na overnjsko pokrajino v osrednji Franciji, kjer sedi 40 ugaslih ognjenikov drug poleg drugega, tedaj smo jasno dognali, da se razvija tudi na zemlji pod gotovimi odnošaji vulkanizem do izredne mogočnosti. Ob enem pa smo spoznali važno resnico, da je v zemeljski preteklosti kovala in snovala njena ognjeniška moč vse jačje in bolj pogosto kakor današnji dan.

Kar pa je zemlji ljubo, mora biti tudi hčerki luni drago.

Toda koliko lažje delo je imel Vulcanus na luni, ko je razbijal njeno skorjo, drobil plasti, metal kamenje in bombe ter bruhal ognjeno lavo. Kakor sva namreč midva na luni skakala preko skal, visokih kot hiša, na zemlji pa ne zmoreva niti nizkega plota, tako je tudi Vulcanus lučal na luni svoje ognjene izmečke milje in

milje daleč, med tem ko mu je na zemlji nesel lučaj komaj v daljavo par kilometrov.

Tako je vzrastel iz lune ognjenik Copernicus, ki mu zija žrelo 3500 *m* globoko pod ravnino „Oceana neviht", nad 3600 *m* visoko pa štrlijo iz nje vrhunci njegovega okopa. Vulkansko žekno, ki ga objemlje mogočni Kopernikov gorski kolobar, krije celo deželo, več kot 80 *km* dolgo in široko. —

Na zemlji pa se je dvignil največji ognjenik, Caldera na otoku Palmi, od roba vulkanskega žrela do vrh okopa komaj 2000 *m* visoko in jedva 7 *km* znaša premer njegovi skromni kotlini.

Tako so utemeljevali in pojasnjevali astronomi ter geologi poteze luninega lica iz odnošajev domače zemlje. Naše vulkanske pokrajine in tolikrat zmanjšana težnost na luninem površju so jim odklenile zagonetko nerazumljive razširjenosti in čudovite ogromnosti luninih krožnih pogorij.

Preostalo pa je še eno važno vprašanje. Z odgovorom nanj je morala obstati ali pasti celokupna vulkanska teorija lune. Ali je možno lunine krožne gore v vseh važnih detajlih zgradbe in sestave vzporediti in razlagati z ustrojem zemljskih ognjenikov?

Že prej sem v glavnih potezah obrazložil očitno sličnost, ki se javlja v zgradbi obeh gorskih oblik. Nasmyth in Carpenter pa sta se v svoji že omenjeni knjigi potrudila in izvedla to primero do skrajnih detajlov. Priznati jima moramo, da je delo izvrstno uspelo.

Kako izstrelijo vulkanske sile iz lunine skorje krožno kotlino, kako nasujejo vseokrog nje okrogel okop, kako zgradi pojemajoča erupcija središčni stožec, kako bruhne iz njega ognjenotekoča lava, se razlije po kraterskem kotlu ter se strdi v ravno okopno planjavo: vse to sta na drobno popisala ter priložila prelepe primere iz toli bogate zakladnice luninega vulkanizma. Opozorila sta nas, da so si lahko sledili iz enega in istega žrela trije, štirje izbruhi, vsak izmed njih z različno jakostjo, tako da so se dvignili trije, štirje sosredni okopi okoli ene same ognjeniške kotline. Iz odprtine vrh stožca in iz ran na njegovem pobočju je često prikipela tolika množina lave, da je poplavila središčno goro in jo potopila pod svojo gladino, kakor bi moralo Blejsko jezero stopiti preko svojega otoka, če bi iz slednjega bruhnil mogočen neusahljiv vrelec. Ko se je v davnini ohladilo in okamenelo ognjeno kratersko jezero, je preostal našemu pogledu edino še ognjeniški nasip s samotno okopno planjavo, ki v njenem središču ne najdeš niti najmanjšega sledu nekdanjega

vulkanskega stožca. V ognjeniku Wargentinu pa sta nam pokazala avtorja pravcat unikum Vulkanove razposajenosti. Kot ogromno kupico si je natočil ognjeniški bog Wargentinovo vulkansko žrelo prav do roba z razbeljeno lavo. Da, popolnoma opravičeno celo sumimo, da je razlil v nerodnosti nekoliko tekočine preko okopa; žalibože se dotično mesto skriva preradovednemu pogledu astronomov.

Mnogookopne lunine ognjenike, vulkane brez stožca, kraterje s celim središčnim pogorjem, da, vso pestro družbo luninih okopnih gorá sta nam naslikala Nasmyth in Carpenter iz vidika zemeljskega vulkanizma.

Edino največja lunina krožna pogorja, okopne planjave, sta izvzela. Teh preogromnih gorskih kolobarjev si ne drzneta razlagati iz vulkanskega izvora. Pri kraterjih velikanih je torej odpovedal sicer toli smeli ognjeniški nauk. Samo kzemlji obrnjena lunina poluta pa nosi 22 teh orjakov, kojih premer sega od 120—250 kilometrov in ki se jim vulkanizem ne upa do živega.

Meteorska teorija lune.

Kolikokrat sem se zamislil prav do dna v prelepo vulkansko teorijo luninega lica, ko pa sem nato obrnil daljnogled na njena veličastna „flegrejska polja“, je bilo mahoma po nji. In nehote sem se domislil hudomušne zgodbe o profesorjih fizike in vrtnarju. Morebiti ti je že znana — pa nič ne de!

— — — Solnce pripeka in družba fizikov se sprehaja po vrtu, ki je okrašen z raznobarvnimi steklenimi kroglami. Pred eno izmed njih se ustavi učeni kolegij. Na svoje začudenje opazijo, da je obsenčena polovica krogle izdatno bolj topla kot obsvetljena. Beseda sem — beseda tja — v par minutah je bilo z najduhovitejšimi fizikalnimi teorijami neizpodbitno dokazano, da se mora od solnca obsvetljena steklena krogla na obsenčeni strani močneje segreti. Radovednost privabi vrtnarja. Smehljaje posluša novoizkuhano resnico ter pravi: „Gospodje, pred par minutami sem jo zasukal, da se mi v solncu ne razpoči.“

Ta anekdota mi ne gre iz spomina. — Ali niso morda raziskovalci lune tudi tak učen profesorski kolegij, ki stoji pred njeno zagonetno kroglo? Ali ni morebiti njih vulkanska teorija tudi taka preumetno izstružena doktrina. — Manjka samo še vrtnarja, ki bi zasukal lunino oblo. — Toda tudi ta je prišel!

In lotil se je vulkanske teorije prav na onem mestu, kjer je bila najbolj občutljiva.

Prvič! — Zakaj obstane ognjeniški nauk ravno pred največjimi luninimi krožnimi pogorji in si ne upa dalje? Ali nam mari ne predočujejo vsi lunini kraterji od malih do najmogočnejših ene same velike družine? Ali niso z neštetimi prehodi vsi zvezani med seboj v enotno nepretrgano verigo? Simplex sigillum veri! Enotna razlaga enotnih prirodnih pojavov nosi na sebi pečat resničnosti.

In drugič! — Ali so res vsi vulkanisti prezrli temeljno razliko zemeljskih in luninih ognjenikov?

Naši domači ognjeniki so gorske kope, ki se kot velike krtine dvigajo visoko iz zemeljske skorje. Na svojem vrhu nosijo vulkansko žrelo. Nasip, ki jih obkroža, se vzpenja strmo iz ravnine in se zopet vrtoglavo spušča v kraterski prepad.

Kraterji na luni pa so tisoče metrov globoko vdrti v njene planjave. Dnu kotla se širi preko žekna okopna planjava. Položno se dviga okrogli okop ter pada strmo v globino do kraterskih tal.

Bila pa sta dva „vrtnarja“, eden teolog in drugi arhitekt[1].

Kot naš vrtnar stekleno kroglo, tako sta avtorja popolnoma zasukala problem luninih krožnih pogorij.

Njeni vulkani niso prikipeli iz lunine notranjosti nakvišku, od zunaj navznoter so bruhnili v lunino skorjo.

— — In sedaj gotovo že slutiš, da stojiva zopet ob svojem jezeru. Ne mislim pa te tjakaj popeljati še enkrat v poletno ploho, v jasnem zvezdnem večeru pričetkom avgusta se sestaneva na bregu pokojnega jezera. Ko sediva zatopljena v mislih kraj tihe gladine ter opazujeva v nji odsev žarečih svetov kot bisere, ki jih je nasulo nebo v ogromen srebrn kelih — tedaj šine nenadoma preko gladine tenka zlata nitka — in za njo drugo — in tretja. Ali živijo morda tudi v tem vodovju one čudezne ribe, ki jim je domovina brezdanje, mračno morsko dno in ki so jim posejani boki s stoterimi mrzlimi lučicami, da jim svetijo in kažejo pot skozi dežele brez žarkov in stez?

— Na nebu so se utrnile zvezde. —

Glej, glej, že zopet se je utrgala svodu zlata kapljica! — svetla sled se užiga za njo — po bliskovo hiti dalje — in izgine. „Solze sv. Lovrenca“ imenuje ljudstvo to ljubko nebesno prikazen, ki se ponavlja vsako leto okrog 10. avgusta. — Zakaj ne pade nobena teh svetlih solzá v jezero pred nama ali vsaj na poljane kraj njega? — Da, tudi prav na zemljo so že kanili nebesni utrinki in tedaj so

[1] Asterios, Die Physiognomie des Mondes i. t. d. Nördlingen. 1879. Za psevdonimom se skrivata brata H. in A. Thiersch.

našli ljudje mesto srebrne zvezde košček vročega kamenja, ki se je zaril globoko v zemljo. Tako zelo se je pri padcu razbelil ta drobec, da mu je cela površina zalita z gladko raztaljeno skorjo, kakor se zalije z njo košček voska, ki ga za trenotek pomoliš v zakurjeno peč.

Meteorje imenujejo astronomi te pribežnike iz vesoljstva. Ono peč pa, ki jih tako strašno segreje, so odkrili v ozračju naše zemlje. V grozničavo hitrem begu butnejo ti nebesni pritepenci iz vsemira ob zračno odejo. V silnem udarcu jim vzigrajo molekuli, meteor so razpali — vzplamti — in razpuhne v zrak.

Le malokateri izmed njih doseže zemeljsko skorjo ter se na nji za vedno odpočije od dolgotrajnega vsemirskega romanja.

Ni ga kraja na zemlji in ni je noči, da bi v nji ne uzrli vsaj par teh drobnih svetovnih potnikov, ki v zadnjem žarkem vzblestenju sklenejo nemirno pot svojega življenja. — In tako so astronomi izračunali, da se vsiplje na zemljo noč in dan pravcat dež meteorskega kamenja, — okoli 20 milijonov utrinkov tekom enega samega dne!

Da bi ne imela zemlja, ta ogromna svetovna barka, svojega trdnega zračnega oklopa, ki prestreza siloviti udar meteorskih projektilov, — hej, to bi nam bila vesela nebeška kanonada!

To bi švigali, zbijali, tolkli in pokali zvezdni izstrelki po zemeljski skorji! To bi jo nabodli, navrtali in preluknjali kot sito! To bi brizgala prst in žvižgalo kamenje, to bi se drobile skale in odpirali kotli — s svojimi dalekosežnimi topovi pa bi se lahko kar skrili med staro šaro. Kajti več kot 40 *km* preleti tak nebeški projektil v eni sami sekundi, hitrost, ki ji vsa moderna balistika niti v sanjah ni kos.

Na brezzračni luni pa je imela nebeška artiljerija skozi tisoče in tisoče let prosto strelišče. Kaj čuda torej, da je njena „tarča“ vsa prebodena in prevrtana, zadeta od projektilov vseh možnih kalibrov. Stotisočkrat pogojena v polno — ali pa časih tudi samo oprasnjena od nespretnega strelca — kakor nam na primer priča ostri strelni kanal v lunini alpski gromadi.

Ko se je ločila luna od zemeljske oble, koliko malih drobcev je tedaj šinilo z njo v svetovni prostor. Tudi te je prej ali slej posnela lunina privlačna sila po vesoljstvu. Majhne so bile sicer te iveri, če jih sodimo s stališča svetovnega porajanja, toda ogromne, če jih primerjamo z drobnim luninim telesom. Velike dovolj, da so v groznem sunku izvotlile lunine kraterske kotle in razbrizgnile zmleto skalovje v široke kolobarje.

Pod silovitim udarom se je razpočila lunina skorja daleč naokoli. Kakor se prikažejo razpoke v obliki razhajajočih se žarkov na šipi, ki je vrgel vanjo poreden deček kamen, tako so zazijali na luni globoki prepadi na vse strani iz zadetega mesta. Iz dna je prikipela lava in jih zalila s svetlo kristalno snovjo. Nastali so lunini sistemi žarkov, kojih bistvo je bilo doslej odeto v nerazrešno tajnost.

Tako sva prispela srečno od jezera, ki se mu kolobari gladina pod udarom deževnih kapelj, do luninih poljan, ki dviga iz njih bombardmá zvezdnih utrinkov okrogle okope.

Res temeljito sta preokrenila naša „vrtnarja“ uganko luninega lica. Ves problem luninih krožnih pogorij stoji popolnoma obrnjen — na glavi!

Nič več nam ne dela preglavic mesec, — zemlja je, ki povzroča sedaj sitnosti in skrbi, kako jo spraviti v sklad s čudovitimi odkritji na luni.

Pogumnega podpira sreča!

V severnoameriškem okraju Arizona je odkril geolog Gilbert zagoneten vulkanski krater. Blizu proslule „Hudičeve soteske“, Diablo-Caňona, zija nad 1 *km* široko ognjeno žrelo. Toda to žekno se ne odpira na vrhu ponosne vulkanske kope, 170 *m* globoko pod obmejne planjave mu je vdrto kratersko dno. Vseokoli njega pa teče skromen, jedva 30 *m* visok okop. Zdi se ti skoro, kot da hoče ta pritlikavec v vseh podrobnostih oponašati svoje veličastne sorodnike na luni.

Ko so brskali geologi po tem zanimivem prirodnem ognjišču, niso našli na njem ni žerjavice, ni pepela. Niti koščka lave, niti trohice vulkanskega groha ne moreš zaslediti daleč naokoli. Vsepovsodi sam apnenec in skladi peščenca. Navrtali so zemljo. Mogoče se skrivajo sledovi vulkanske kuhinje v globini. Vse brez uspeha. Končno najdejo tu in tam v okolici sumljivega kraterja majhne odlomke železnega meteorja. Preko jako obširnega ozemlja so porazgubljeni ti drobci, 7 in več kilometrov daleč od zagonetnega kotla. Ti meteorski najdenčki pa nam pričajo, da so se morali vsi odkrušiti in razpršiti od skupnega mogočnega železnega meteorja, ki je puhnil naravnost v središče arizonskega žekna, vdrl njegovo kotlino in dvignil krožni okop.

Tako se je posrečilo geologom dognati tudi na zemlji učinek svetovnega izstrelka — in meteorska teorija luninega lica je črpala iz tega odkritja nove moči in življenja.

— — — Mrtva lunina obla beži skozi brezbrežni prostor. Mirijade drobnih svetovnih telesc plešejo po njem kot roji mušic v soparnem poletnem večeru. Nič se ne gane na kamenitem luninem truplu. Prsi tega odmrlega sveta ne dihajo več in se ne pnó v nova gorska slemena. Po njem se ne pretaka niti kapljica krvi-tekočine, ki bi mu vedno znova prerajala in pomlajala bitje. V njegovi notranjosti ne polje več gorko svetsko srce, ki se časih v ognjenem utripu spomni svoje mladosti.

— Tako beži dalje ogromni svetovni mrlič, slepa igrača meteorjev, ki butajo in tolčejo ob mrtvo skorjo, kot da bi zabijali zadnje žeblje v njegovo krsto. —

Meni pa se dozdeva, da nam je meteor v Arizoni pokazal na popolnoma drugega mrliča, — ubil je meteorsko teorijo samo.

Dovoli, da povabim tudi tebe na njen pogreb!

(Dalje prihodnjič.)

M. B. Borko:

V polmraku.

Skoz gotsko okno pada svetel val,
se lomi v gosti mreži barv in lije
med stebre, kjer ko plavajoči trak
se ob profilu Lidije odbije.

Nad malo glavo ji oblak kadil
leskeče v solnčnem bliskanju veselem.
Strmi in moli tam. Obrisi rok
so se začrtali po tlaku belem.

In ko je vstala, se je val razlil
pa vzdramil v temnem snu svetnike sive,
da so strmeli, kot bi Oče šel
v jutranjem svitu čez nebeške njive . . .

Fran Govekar:

Film.

Prijatelj poročnik Bojan je ležal v vojaški rezervni bolnici v „Mladiki“. Po sobah, ki so včasih odmevale od dekliškega smeha in petja, po katerih so klavirile, goslale, slikarile, študirale modre knjige in sanjarile toliko let slovenske mladenke, so ležali težko ranjeni častniki, ječali od bolečin ozdravljali, a tudi umirali. Parfum se je umaknil jodoformu, dekliški smeh stokanju mož, bujno življenje in zdravje besnim bolečinam in smrti.

Opetovano sem posetil Bojana v njegovi sobici z divnim razgledom na zeleni gozd pod Rožnikom. Na nočni mizici tik njegove postelje je ležalo zamazano in zgneteno pismo. Na ovitku pa sta stali s svinčnikom zapisani besedi: Svoji Vidi. Pismo je ležalo nepremično že dva meseca. Čudil sem se, a vprašati nisem mogel.

Nekega popoldne pa je vzel Bojan pismo z mizice, ga obračal in dejal:

„Hočeš li poslušati istorijo tega pisma?“

„Pripoveduj!“

In začel je:

„Prvi večer po dopustu smo se sešli — trije poročniki in praporščak — zopet pri tovarišu, nadporočniku Viktorju. Pri njem smo imeli skupne obede in večerje. Njegov sluga Marko, kuhar v zagrebškem hotelu, je bil umetnik svoje stroke. Koncem vsakega meseca smo si razdelili stroške, zato pa smo imeli ves mesec tudi skupne užitke. Živeli smo že drugo leto prav po bratsko; najprej na besarabski fronti, zdaj v tirolskih hribih. Preživeli smo zaeno že toliko groze in tudi veselih hipov, prestali toliko naporov, nevarnosti in čudovitih rešitev iz najobupnejših situacij, da smo poznali življenje, hrepenenje in bojazni drug drugega prav do najskritejšega kotička.

Ko smo se po skoro poldrugem letu strašnih doživljajev odpravljali na prvi dopust v domovino, smo čutili, da nam hrepenenje in radost raznašata srca. Vse se je smejalo na nas, in brzovlak, ki smo se vozili ž njim domov, se nam je zdel počasen in dolgočasen, ker naše duše so nam drgetale od nestrpnega pričakovanja radosti in lepote, ki nas pričakujejo.

O domovina, kako čarobna je, če zreš nanjo iz daljave nekaj tisoč kilometrov!

In minilo je šest tednov. Vrnili smo se k blazni krvavi obrti, sedeli zopet v kmečki kočici in uživali Markovo umetnost. Čudno, nerazumljivo srečni smo bili, da smo zopet med sabo. Hhratu pa smo se zavedali, da je ta naš čut sreče nečuveno nemoralen, protinaraven, da, naravnost izdajski. Spogledavali smo se, nasmihali se drug drugemu in se razumeli.

Ko je Marko pospravil mizo in postavil pred nas nekaj steklenic vina, smo si prižgali smotke ali cigarete. Viktor je sedel za star pianino ter fantaziral iz Verdijevih in Puccinijevih oper, Rasto in Vladimir sta šahirala, dr. Ivan je navidezno kibiciral, a duha-odsotnih oči je strmel predse, jaz pa sem se zatopil v ruski roman.

Vse je bilo zopet kakor že leto dni. Vedel sem, da ne bo trajalo dolgo, pa se začne razgovor — spočetka leno, brez zanimanja, a vedno živeje, končno morda burno, strastno, še malo pokregamo se, a nazadnje si ostanemo le prijatelji.

In še ni minilo pol ure, ko je Viktor sredi arije obtičal, se trpko nasmehnil in dejal:

„Kultura! Vzlic vsej kulturi je človek vendarle še danes v prvi vrsti mesožerec, kakor je bil pred tisočletji! Srečal sem pesnika Kazimira, razfinjenega, modernega in tudi modnega umetnika. O njegovi vzvišenosti nad vsemi realnostmi nisem dvomil nikdar niti za hip. V nadobla čnih višinah živeč, nas je zaničeval vselej po zasluženju kot le napol pametne živali. Še nedavno je živel Kazimir le v ideali h, v lepoti: pil je le poljube z Njenih ustec, se sitil le z Njenimi pogledi, se kopal le v globinah Njenih oči in se opajal le z vonjem Njenih las. Pa ga vprašam: ‚No, kaj počne tvoja Muza?' Nakremžil se je zaničljivo in odkril svojo resnično notranjost: zdihoval je le o draginji, se razburjal, da ni dobiti niti za denar več govedine, da že več tednov ni jedel teletine ter da je svinjski zrezek danes dražji ko marsik aka cela ženska! O domovina, tak je tvoj prvi pesnik! Vojna je pokazala, da so mu bili ideali le maska, ker tudi Kazimir je čisto navaden mesožer, kakor smo vsi drugi. Hanba!"

„In o Selmi ga nisi vprašal?" je pozvedoval doktor Ivan, ko se je polegel smeh.

Viktor je tekal nekaj hipov s prsti po tipkah gor in dol, ubral šop gromkih akordov in nato jezno zaloputnil pokrivač. „Sem, kakopak da sem! A veš, kaj mi je odgovoril ta najnovejši cinik?

Selmo, pa še Ado in Rožo ti poklonim, če mi preskrbiš za krščansko ceno, ki je zmore slovenski poet, enega samega — tolstega prešička!"

Kakor bi ga pičilo, je planil doktor Ivan. „O, kako si banalen!" se je togotil. „Kaj takega Kazimir ni dejal! Grdo pretiravaš, ker sploh ne ljubiš moderne slovenske lirike!"

Bal sem se že, da začneta brezkončno polemiko, kakor že tolikrat, toda Viktor je okrenil: „Pustiva liriko! Povedal sem ti že, da je ne maram in tudi utemeljil, zakaj ne: kjer ne najdem simpatične umetniške oblike, še manje pa globokega, pristnega čustva in globoke izvirne misli, tam se neha moj okus. Toda pri svoji časti te zagotavljam: Kazimir, tvoj Kazimir je tako dejal in prav nič drugače! ‚Za vsako kilo mesa ti dam najlepši sonet in za sodček masla ti poklonim cel sonetni venec z akrostihom', me je podkupoval. Hm, ti si ogorčen, — ali tudi jaz sem bil, ker mu nisem mogel postreči ter sem ga pustil sredi ceste!"

Praporščak dr. Ivan je jezno koračil iz kota v kot, vlekel burno svojo britaniko, obstal ob oknu in se nemo zastrmel v krasno mesečno noč. Globoko spodaj v dolini je ležalo jezero, vse črno in nerazločno v debeli senci gorovja, čegar pobočje in vrhunci so se svetili kakor mlečnat opal. Za skalami so čepele straže; včasih se je zganilo po drči, kakor bi se plazila žival: nadzirajoč podčastnik. Onstran doline se je pojavila za hipec žareča točka, izginila in se pojavila drugje, zdaj višje, zdaj nižje: lučni znaki sovražnikovi. Tiho in grobnomirno je bilo vse naokoli, kakor bi bili sami v tej skalni puščavi. Toda tisoč oči je zrlo tja in tisoč oči sem, srepo napeto, kakor zijala pušk in topov, ki so čakala, da začno bruhati ogenj in smrt.

Viktor pa je nadaljeval svojo operno arijo iz „Traviate", tiho pel in zopet zamišljen obtičal. Nato je pravil:

„Po malo ne dveh letih sem se vrnil domov, željan naše pesmi, našega dovtipa, naše ironije in sarkazma, željan življenja med rojaki, toplega ko pomladno solnce in sladkega ko prvi dekliški poljub, željan svoje belozelene Ljubljane. Ker zame je Ljubljana življenje, pesem, solnce, pomlad, sanja in ljubezen. V njej sem hotel biti zopet mlad in srečen kakor v onih zelenih dijaških dneh, ko sem spesnil prvo svojo slabo, a najlepšo pesem, ljubil prvo dekle, okusil prva razočaranja, izjokal prve solze, sladke in toli grenke obenem. V njej sem našel prve prijatelje, svoj poklic, našel borbo in uspehe. Zato sem se vrnil poln pričakovanja nečesa ljubega, velikega, tajnosladkega. A že prvega dne sem se zavedel,

da ni Ljubljana zame več ono, kar je bila. Postaral sem se zanjo in v duši mi je postalo temno, težko, nemirno. Tako mora biti v duši žene, ko opazi v svojih laseh prvi sivi las in prvi soprogov pogled po tuji ženski. Male deklice, ki so se pred vojno doma skrivaj igrale še s punčkami, so postale že zrela dekleta; dečki, še nedavno v kratkih hlačah, so vzrasli medtem že v gospode. Kako so zardevale včasih, če sem jih le nagovoril, kako dražestne in neokretne, naivno odurne so bile in kako so se sramovale nad najbolj nedolžno šalo, ki sem si jo dovolil! Zdaj pa — v očeh polno zagonetnih sanj, okoli oči pa preveč tuše in šminke — so nagovarjale one mene ter se šalile, da bi moral zardevati jaz. In nekdanji dečki so danes že blaziranci, neznansko moderni v estetiki, filozofiji in politiki, a še neznaneje moderni po svojih zagrbljenih hrbtih in kratkovidnih očeh. Prenaglo napreduje ta svet, ali pa sem zaostal sam preveč! — Moje stare znanke nosijo zopet ista kratka krilca, ki so jih nosile že pred dvajsetimi leti ter so v svoji ponarejeno zeleni naivnosti, glumljeni s toli strašno smešno zoprnostjo, zame zopet prav tako nemikavne, kakor so bile pred tridesetimi leti. Ali pa sem srečaval po ljubljanskih šetališčih ženske, živa obešala modnih norosti, ki so bile doma pred vojno le na dunajski Korošici ali v Berlinu Pod lipami. Prijateljev nisem našel. Kje so, veste, — to se pravi, ne veste, kakor niti jaz ne vem. Izmrla je pesem, utihnil dovtip, usahnil sarkazem. Nad Ljubljano plava oblak prahu in strašen dolgčas. Po ulicah se vlačijo topost, hinavstvo in greh. Še so razkošno zeleni njeni parki, še so prekrasni grički, ki jo opasujejo z zelenimi logi in gozdi, še se sveti kakor krona vrhu njene glave ponosni grad, še jo stražijo Kamniške planine, slikovite in mogočne ... o, še je vsa prelepa moja Ljubljana: a kakor brez duše je, brez pesmi, brez dovtipa in ljubezni. Vsaj zame. Postaral sem se zanjo. Odtujila se mi je, in pobegnil sem iz nje, kakor od ljubice, ki je izgubila svoj čar in mik ter me pušča hladnega do dna duše."

Viktor je stopil k oknu ter dejal: „Verjemi, Ivan, — vsa Ljubljana je danes en sam banalni Kazimir!"

„Neko noč sem se vrnil pozno domov," je začel pripovedovati poročnik Rasto. „Ko sem stopal po stopnicah navzgor, sem slišal od nekod ječanje in jok. Osupel sem obstal. A moja sablja je udarila ob stopnico, in takoj je vse utihnilo. Sestra me je sprejela budna. ‚Od groze ne morem več zaspati,' mi je pravila. ‚Ves čas mi prihaja od nekod na uho strašno vzdihovanje in plakanje, ki

doni tako obupno, da mi igrajo vsi živci. O, čuj, zopet!' In res: zopet se je slišalo zavijanju ranjene zveri slično tuljenje, stokanje in ječanje. Čudno je postalo tudi meni, napol groza, napol sočutje mi je napolnilo dušo. Kaj se godi? Kdo toli strašno trpi? — Pa sem prijel gorečo svečo in šel na hodnik. Posluškujem, a vse tiho. A naenkrat zopet bolestno ihtenje, obupni vzkliki in tuleče jokanje brez konca in mere . . . Sestra se je medtem oblekla v nočno haljo ter je pritekla za menoj. Spodaj na dvorišču je bilo razsvetljeno okno, za njim lončki rož. Kdo stanuje ondi? Šivilja Anka. Pojdiva, morda se ji je primerila nesreča! — Tiho stečeva doli in obstaneva pod Ankinim oknom. Tedaj slišiva: „O Marija! O Marija! O Marija! Zakaj sem to storila? — Zakaj, zakaj, zakaj?!" — Skozi tenko zaveso vidiva skozi okno Anko, sedečo za mizo pred svetilko. Z glavo kinka gor in dol, razteza roke, bije s pestmi ob mizo, se tolče po čelu, pa joka s čudno tulečim zavijanjem, ki mi je bilo dotlej pri človeku čisto neznano. Za hip preneha, a nato začne iznova s prav istimi vzkliki, stopnjevano, z istimi vprašanji, vedno obupneje zategovanimi, kinka z glavo, bije ob mizo, se tolče po glavi ter joče in tuli, da me je polivala zona. ‚Pojdiva k nji, da jo potolaživa!' rečem sestri, a ko se ozrem, vidim, da se sestra smeje. Zgrabi me za roko ter me vleče nazaj v svoje stanovanje.

Lekarnik akcesist Mezgon, objesten dovtipnež in podjeten ženskar, je imel v hiši mesečno sobo. Prihajal je k Anki in ona je zahajala k njemu. Vsa hiša je poznala to razmerje in se kajpada škandalizirala. Saj poseti niso bili navezani na nikako dnevno dobo. Včeraj pa se je veseljak akcesist izselil ter se zaeno za vselej poslovil od nje. No, šivilja je imela že toliko ljubimcev, da preboli pač tudi to poslednjo izgubo. Ko se iztuli in izjoka, si prav gotovo hitro poišče novega. Tako mi je pripovedovala sestra, se obrnila v steno in takoj zaspala.

Jaz pa ji nisem mogel verjeti. Preveč pristen je bil izbruh Ankinega obupa, preveč nepotvorjene so bile njene samoobtožbe. Očividno je bila njena poslednja ljubezen iskrena, in če še nikdar doslej, danes se trga njeno srce v pravem, globokem čustvu izdanega zaupanja. Tudi v najbolj propali ženski more vzkliti hipoma pristno čustvo brezmejne vdanosti in požrtvovalnosti same sebe. In gorje izdaje je potem tolikanj hujše, do čim čistejše, nesebičnejše lepote se je dvignilo čustvo v upehanem srcu. Spominjal sem se Anke, črnolase, kakor slonovina žoltopolte, vitke, a vendar polnoude šivilje. Velike črne oči, obrobljene z dolgimi, čarobno privihanimi

vekami, so ji zrle vedno zagonetno melanholično in okoli nekoliko bujnih, malih ustec ji je trepetal vedno grenak, skoro zloben usmev. Kdo ve, koliko duševnih bojev se je že odigralo v duši te ženske, nasilno vržene s poti, ki ji je bila določena po njenem rojstvu! Njena diskretna eleganca, njena tiha hoja, v kateri se je izražalo toliko elastičnosti in discipliniranosti udov, njena ljubezen do cvetlic in knjig, brez katerih je nisem videl nikdar posedati ob košatem bezgu na klopici v kotu dvorišča, — vse to in še marsikaj mi je dokazovalo, da je postala Anka šivilja le iz hudobije usode. Kdo ve, kam in kako visoko je hrepenela, kam in kako visoko jo upravičujejo njene sposobnosti. In da išče zaman trajne ljubezenske sreče, doživlja vedno nova razočaranja, zameta in izgublja ljubimce... ali ni to le dokaz, da Anka ni banalna ženska? Filistri jo, kajpa, hitro obsojajo, ker vidijo le zunanjosti in škandal, ne pa njenih duševnih borb in zlobne igre njene zagrizeno sovražne usode.

Jezil sem se na brezčutnost svoje sestre, ki se je toli hladno smejala obupu nesrečnice. In zaspati nisem mogel še dolgo. Vedno iznova sem zaslišal pretresljivi jok z dvorišča ter preklinjal akcesista Mezgona, po kafri in kloroformu dišečega Don Juana, ki je zavrgel biser ženske brez sočutja. O, koliko krivic je storil plitek moški globokočutni ženski in se čutil tem vzvišenejšega nad njo, čim podleje se je zagrešil! —

Skratka, tisto noč sem bil zopet enkrat kakor vitez iz Manche, ki jaha na svoji Rosinanti proti mlinom na veter. Obsojal sem vse nezvesto moštvo ter branil varano ženstvo z vsemi razlogi humanitete, logike in etike.

Pozno sem zaspal, a — samo štirinajst dni nato sem se že popolnoma zavedal svojega donkihotstva: Anka je že naslednjega jutra po oni strašni noči našla v ljubljanskem dnevniku ženitno ponudbo. Odzvala se ji je nemudoma, in včeraj je bila njena poroka. In veste li s kom? — S starikavim, šepavim frizerjem vdovcem, ki pa ima čedno pritlično hišico. V drugem tednu po oni noči je bila že nevesta ter se je vozila v kočiji, s šopkom v roki ob strani svojega plesnivega ženina po Ljubljani — vsa srečna od blaženosti in ponosa iskrečih se oči! Štirinajst dni je tičal frizer vse dni in noči pri njej na dvorišču. Izza lončkov rož na njenem oknu smo čuli še dolgo preko polnoči sam smeh, koketen vrisk in žvenk čaš! Danes pa je Anka, ki sem jo v svojem romantičnem idealizmu dvigal na piedistal od usode preganjane mučenice, že nad vse srečna frizerka mojstrica. — Da, mi moški smo nepoboljšljivi blodeči vitezi,

naša logika in fantazija so mlini na veter, ženske so Rosinante, ki nas mečejo s sedla vsakršne psihologije, Sancho Pansa pa je cinična realnost življenja, ki se krohota in joka nad našo nepopravljivo neumnostjo!"

„To je torej tvoj dobiček z dopusta?" se je zarogal Viktor.

„Dobiček je zame ta, da vidim jasno: moški ostane večno slabši in nespametnejši od ženske; zato pa se moški svoje ljubezni sramuje skoro zmeraj, ženska pa skoro nikoli. Moški je gospodar narave in vseh njenih življev, obvladuje zemljo, vzduh in morje, a v rokah tudi najpriprostejše ženske je le smešno glupa igrača. Le moški sanjarji so žensko zagrnili v sila kompliciran plašč zagonetk in ji pripesnili mogočne lastnosti, ki jih ni imela še nikoli nobena. V istini ni ženska nikak problem, nego čisto primitivna žival najbanalnejših instinktov. In prav zato stoji v ljubezni vedno vzvišena nad možem; vedno hladna in preračunjeno stremeča le za enim ciljem, ne izgubi sebe nikdar. Moški pa je kakor iz tisočero kolesec, vzmetov, peres in vijakov sestavljen stroj; ako popusti le en sam drobec, mu obstane vsa modrost."

„Skratka: ženskam je ljubši šepast frizer v roki kot najelegantnejši akcesist na strehi!" se je zarogal Viktor. „In prav imajo! Tudi pesnikom je dandanes ljubši tolst prasec v hlevu kot najduhovitejši sonetni venec v miznici!"

„O, vojna, vojna, kako strašno si poprozajila svet!" je vzkipel Ivan. „Kam plovemo, za boga, kam plovemo?!"

„Kam? V srečno dobo, ko bosta matematika in statistika največja umetnost in edini resničen užitek človeštva," je prezirljivo dociral Viktor. „Kdo se bo po vojni še menil za neslano malenkostne in dolgočasne tragedije in romane, za pomazana platna in okleščeno kamenje, to igračkarijo anahronistnih, za resno delo nesposobnih lenuhov? Porealimo se, zresnimo se, iznebimo se vseh otroških in mladeniško romantičnih sanjarij ter se otresemo vseh sentimentalnosti izza odmrlih stoletij. Skratka — svet postane pameten! Ženske so že davno pred nami!" (Dalje prihodnjič.)

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Dalje.)

5.

Veliko vlogo igrajo v retorični tehniki Rogerijeve primere, podobe („figure“) in alegorije. Povzročilo jih je v prvi vrsti mesto v prvem pismu apostola Pavla do Korinčanov (cap. 10), v katerem našteva Pavel dobrote, ki jih je storil nekdaj Bog Izraelcem, h čemur pripomni: „Haec omnia in figura contingebant illis“. To mesto je prineslo pridigarjem „figuro“, ki jo Rogerij zelo pogosto rabi. V 115. pridigi (II, 551—552) se izrečno sklicuje na Pavlove besede in pravi, da je vse, kar se je godilo v starem zakonu, „spomyn“ (danes pravimo „predpodoba“) dogodkov v novem zakonu. Tako pravi, da je Noetova ladja „predpodoba“ Device Marije. Paziti nam je posebno na to, da veljajo apostolove besede samo za dogodke, ki so opisani v bibliji. Rogerij se tega v glavnem tudi drži, toda „figura“ se je pri njem tako razbohotila, alegoriziranje mu je tako prešlo v meso in kri, da mu tvarina, ki jo podajajo knjige starega in novega zakona, davno ne zadošča več; pri njem preide alegoriziranje nazadnje že celo v igračkanje, ki je samo po sebi duhovito in ki se je že daleč oddaljilo od cerkvene teorije, ki je veljala za razlago svetega pisma in ki sta jo utemeljila Augustin in Tomaž Akvinčan. Strokovni izraz „figura“, ki ga Rogerij pogosto rabi, je skušal tudi prevesti in tako ž njim in njegovo rabo bliže seznaniti svoje poslušavce. To prevajanje, ki ga opazimo pri Rogeriju mnogokje, se da prav lahko razložiti. Shema, po kateri so zgrajene njegove pridige, mu je tako prešla v meso in kri in tako prevzela vse njegove misli, da večkrat bolj misli na svojo retorično shemo ko na vsebino pridige. Kjer prevaja strokovne retorične izraze, mu je slovenska misel pridige prekrižala misel na retorično shemo in nomenklaturo, ki je pri njem seveda latinska. In nehote se ta duševni proces razkrije pred poslušavci, če pravi o. Rogerij (II, 407): „Čes tu sèdaj. Notandum est ad instructionem audientium. Zamèrkat je tréba h' navúku inu podučéjnu teh Pošlušáucou . . .“ Retorična teorija je Rogerija tako prevzela, da v sredi pridige začne razlagati, kaj je

„sensus litteralis“, kaj „sensus allegoricus“ in kakšen je razloček med obema. V 51. pridigi razlaga vizijo preroka Amosa po Remigiju, Hijeronimu in drugih „in sensu litterali, ali kakòr so te besséde samè na sebi“. Drugje (II, 390) navede besede „Spinas et tribulos germinabit tibi“ in nadaljuje: „katéra straffenga pádla je na use njegóve otroke, takú in sensu literali, kakòr in sensu Allegorico: kir ú te bessédni zastópnosti vidimo očitnu: kir vidimo to zemlo neste nam use letú h' našimu vehšimu martru, trudu, terplejnu; de, aku hóčmo od nje en drugi sad iméti, treba je letò od usega tega osnážit inu očistit. In sensu Allegorico, ali: ú Skriúvnusti pak, naše messú se skuzi to zemlo zastópi, kakòr iz Procopia práve Joannes de la Haye, rekóč: Terra carnem nostram significat ...“ — „Figura“ je Rogerij skušal na razne načine prevesti. Najboljši in najbolj primeren je še prevod „podoba“ (I, 253). Drugi izraz je „figura ali spomyn“ (II, 336, 339), nastal pač vsled zamembe glagolov „pomniti“ in „pomeniti“ (iz napačne etimologije). Prav za prav bi moral napisati „pomenik“, toda to besedo rabi (I, 411), poleg besede „spomyn“ (I, 392), kadar hoče posloveniti „symbolum“. Vendar pa imajo vsi ti razni prevodi vedno svoj dober smisel: če izhaja pridigar od dogodka v starem veku, mu je ta res „in sensu allegorico“ „podoba“ dogodka v novem zakonu; če pa gre iz novega zakona nazaj v stari (to se godi v večini slučajev, kadar tolmači n. pr. evangelije!), mu je dogodek v novem zakonu res lahko „spomin“ dogodka v starem. Vir za te „figure“ mu je sveto pismo; vsled tega je njih obseg omejen. Toda te svetopisemske „figure“ tvorijo le neznaten del onega velikega sistema primer, ki je tako značilen za Rogerijevo pridigarsko tehniko.

Najpreprostejše sredstvo, da naredi pridigar svoje besede bolj umljive, je preprosta primera. Tega se Rogerij tudi zaveda, toda preprostih primer je pri njem zelo malo. Vse so obložene z baročnimi alegorijami in prepletene z duhovitostjo, ki Rogeriju samemu zelo imponira, ki pa v slušateljih ni mogla doseči zaželjenega uspeha. Tako so njegove primere bolj duhovite retorične igračke, ko pa živa beseda, ki najde pot od srca do srca.

Eno najpreprostejših primer, ki jo človek še danes — toda ne do konca! — z užitkom bere, ima v pridigi na čast Marije Magdalene (II, 66). Povedati hoče, da je to veliko spokornico „Jezus usému človéštvu za en mušter, furm, exempel in špegou naprèj postávil“, da bi si jo vzelo za zgled in se po njej ravnalo. Zato pravi: V' mej drugim, kar ty kunštni Malarji imájo ú naváde, imajo tudi tu, de

oni, kadàr hóčejo nyh kumšt iz enim pildam pokázat; tako ty h' pèrvemu tu platnu močnú inu dobru napnò, po tèm iz enim gróbim rijávim gruntam preuléčejo, mérejo na tale, rissajo iz kredo ali pak iz enim čèrnim voglam to figuro, katéro misljo naprèj postávit. Tu, kir usè je zgojénu, uzámejo ú roko ta pemzelc, iz tèm pokládajo na ta zrissani peld tè pèrpraúlene farbe, te eno iz drugo mešajo, iz temi sencami pouzdigujejo, inu ta peld iz kumštjo inu flissam zveršè inu končájo". — To je „ekfraza", fizičen opis, ki tvori podlago „hermeneji", moralični razlagi. Rogerij nadaljuje: „Za tu Lucas ta S. Evangelist, inu njegóviga Professiona, ali: kumšti en Malar, kir je dobru znàl inu vèjdel, za tu tudi, kir je hótel Magdaleno kakòr en peld naprèj postavit[30], napèl je tu platnu njegóviga Evangelia, postavíl je na tu en gróbi, rijávi ja čèrni grunt iz temi bessédami: Ecce Mulier, quae erat in Civitate Peccatrix. Pole ena žena, katéra bila je ú tém meste ena Grójšnica. Katéru govorjéjne billú je en gróbi, rijávi inu čèrni grunt za rèjssnyca: véner po tèm začél je rissat iz kredo to Magdaleno, začèl je na to pokládat farbe tèh tugentou, začèt je to mešat, inu iz sencami pouzdiguváti, takú de h' zadnimo zvèršel je ta peld na tako vižo, de nad tèm vidit ni nič gróbiga, rijáviga, čèrniga; kir ta čèrni[31], rijavi inu gróbi grunt tèh gréjhov, bil je zbrissan od JEzusa iz temi bessédami: Remittuntur tibi peccata tua. Magdalena tebi so tvoji grèjhi odpušéni. Katéri lepi peld, Magdaleno, postávi usèm préd očy . . ."

Drugi tip Rogerijevih primer, ki je pri njem najbolj številen, je najbolj izrazito pokazan v 3. pridigi, na čast sv. Pavla, prvega puščavnika (I, 25—35). Za temo ima verz iz 101. psalma: „Similis sum Pellicano solitudinis". Da pokaže, v čem je bil sv. Pavel podoben pelikanu, opiše najprej pelikana. Ta opis, pri katerem povdari štiri glavne pelikanove lastnosti, je posnet iz Euherija, Berkorija in Pierija. Nato poda opis Pavlovega življenja iu dokazuje, da je bil sv. Pavel res podoben pelikanu. Najlažje mu je to šlo prvi lastnosti: „Pellicanus in Aegypto intima solitudine delectatur", saj mu tukaj ni bilo treba drugega povdariti, ko da sta oba — puščavnika. Pri ostalih treh lastnostih pa mora že fizično vsebino ekfraze razlagati

[30] V teh besedah tiči os Rogerijeve primere. Osnovana je na dvojnem pomenu, ki ga ima „peld" (fizičnem in prenesenem), in na tradiciji, da je bil sv. Luka slikar.

[31] Primerjaj, kako so tukaj varijirani pridevniki, ki se v tem oddelku tolikrat ponavljajo. V ekfrazi imamo samo $a + b$; v hermeneji pa najprej trikrat $a + b + c$, četrtič pa $c + b + a$!

„na duhovno vižo", da dobi enakost. Baš to razlaganje „na duhovno vižo" je za Rogerijevo pridigarsko tehniko značilno. Analogije, ki vežejo dogodke starega in novega zakona, mu že davno niso dajale več dovolj gradiva, in zato si je za primere poskrbel drugo gradivo. Tipičen primer imamo v 111. pridigi (II, 513—523), na čast sv. apostola Andreja. Ta pridiga ima sinopso: Cum Andrea qui salvari cupit, hic debet sectari stellulas cruciferas. V njej pripoveduje o. Rogerij, kako je Kolumb, ki je že skoro obupal, zagledal ozvezdje „južni križ", ki mu je dalo nov pogum. (Ta poanta je za pridigo potrebna.) In potem pripoveduje obširno (II, 516), da je srečno odkril Ameriko in opisuje nje velika bogastva. Nato vpraša: „Tu, kar smo sedaj, o Christiani! šlišali: kaj ménite? kaj se more od tega na eno duhouno vižo reč inu govórit? kaj, ali: kogá zamóre pomèjnit ta ferbéžni Columbus? kaj ta novi od njega znajdeni svejt? kaj tu novu Nebú: kaj te nóve zvèjzde? kaj tu navarnu morjè ... tu če želite vèjdit, zastopite tega imenitniga inu vučeniga Theologa Lucas Francus iz iménam, katéri letú na eno duhouno vižo rezlága, rekoč: Coelum per mundum novum, Christum per Columbum: Beatitudinem per Coelum novum: crucem & tribulationes per stellas cruciferas: per mare vitam praesentem, per navigantes intellige Mortales". Temu sledi slovenski prevod. Tukaj tvori pripovedovanje o Kolumbovi vožnji ekfrazo, ki jo potem pridigar vzame za podlago svoji primeri. To je nova „figura" onega tipa, pri katerem ni več svetopisemske podlage, ampak tvori ekfrazo kateri si bodi dogodek ali predmet vidnega ali nevidnega sveta. Poslej ni za alegorije nobenih mej več in pred nami se odpre neizmerno polje, posajeno z umetnimi cvetkami učenjaške fantazije in literarne manire, ki je v pozni renesanci in baroku dosegla svoj višek in v vseh jezikih in slovstvih zapustila trajne sledove.

Rogerij je v našem slovstvu izrazit zastopnik te manire; težko prvi, gotovo pa ne zadnji, saj se sledovi tega alegoriziranja kažejo v naši literarni tehniki še danes, v jeziku pa so sploh neizbrisni. Začela se je ta manira seveda že davno prej, dasi je njen izvor precej nejasen. Galletti[32] išče nje početke pri Filonu Aleksandrijskem. Če primerjamo dela kakor je Tebanca Kebeta „Πίναξ" ali Horapolonov spis[33], ki je potreben za umevanje simbolografije in

[32] l. c. str. 111. — Prim. tudi: Drtina, Fr. Miselni razvoj evropskega človeštva. (Znanstvena knjižnica „Omladine" I.) V Ljubljani, 1908 - 1909. Str. 126.

[33] Prim. Hieroglyphica Horapollinis. A Davide Hoeschelio fide codicis Augustani ms. correcta, suppleta, illustrata. Augustae Vindelicorum. Anno MDVC.

emblematike, se zdi, da nas pelje pot k izvoru te manire preko starih klasičnih narodov v orijent. V katoliškem svetu je igrala že od početka veliko ulogo pri razlagi svetega pisma. Svoje gradivo je jemala, kjer ga je ravno našla. Višek je dosegla v zbirki „Universum predicabile" italijanskega dominikanca Janeza de Sancto Geminiano, ki že v svojem značilnem naslovu pravi, da se da sploh vse porabiti za pridigo, če se razloži „na duhovno vižo"[34]. Kako daleč so šli pridigarji pri tem, in da so znali res vse razložiti na duhovno vižo, to kaže benediktinca Petra Berkorija Reductorium moralis II. cap. 45! Rogerij se je tega pridigarskega sredstva posluževal v zelo izdatni meri[35]; vseh primerov ne kaže navajati, samo par značilnih treba navesti, na katerih se vidi, kam je ta manira pridigarje nazadnje zavedla in kako so ž njo — nehote podpirali praznoverje.

II, 148, v pridigi na čast sv. Lovrencu pripoveduje iz Solina, da poganskim svečenikom, ki stoje „okuli tega, plemèn inu ogyn iz sebe mečeočiga hriba Vulcanus iz iménam" in žrtvujejo svojim bogovom, plamen in tekoči ogenj nič ne škoduje in jih ne ožge. „Katériga je enu zauzetja urednu čudu, inu, kakòr eni právjo za eno hudyčavo kumšt deržáti. Ali: Od tod če poglédamo, najdemo, de letu ni ena taka prepovédana kumšt, kir pèr naturae znájdejo se take rečy, iz katérimi zamóre se ta muč tega ognja, inu syla tega pleména premojstrit inu premagat, kakòr piše Licetus. — Letá sedaj spomneni Historicus, piše, de, kadàr uzame se žumft od tega želiša iz iménam Semper vivat. Žouč od eniga Junca. Arsenicum rubrum, ali: ta rudeča mišica; inu prah iz toučeniga gallúna, tàr iz tega stúry se ena žauba inu iz to se tu truplu požauba, tedaj, candentia ferramenta, liquefactum plumbum impunè pertractabis. Rezbelenu železje, restoplen svinic zihèr se dotyka. Čes kateru mèjnil bi eden iz tako žaubo mazali so se ty mašniki (namreč poganski!), kir so taku zihèr stáli ú tem pleménu. — Tu, aku je taku, nóčem se prepírat, pustym pèr teh Pissarjih, tàr samu právem: de Laurentius, kir ú rejssnyci mázal se je is eno tako žaubo, skuzi to je on premagal ta plemèn, inu premojstril ta ogyn . . ." To sliko razvije še nadalje, tako da si človek kar predstavlja, s kakim začudenjem in radovednim zanimanjem so ga morali verniki poslušati. Toda pozneje obrne svojo čudovito „žaubo" na duhovno vižo in nadaljuje:

[34] Linsenmayer, Gesch. der Predigt in Deutschland von Karl d. Gr. bis zum Ausgange des 14. Jh. München, 1886. Str. 175.

[35] Več o tej struji in o Rogeriju glej v ČZN. VII. (1910), str. 95—106.

„Od tega djàl sim odzgóraj, de pomázal se je bil iz to od Fortunata popissano, iz teh štirih rečy sturjeno žauba, skuzi katéro premágal je uso muč inu sylo tega ognja; tu je rejssnyčnu: ali: zamerkajte tu, inu zastopite. Ne sicèr iz tega želiša, semper vivo; temuč iz te práve JEzusave vjère. Ne sicèr iz tega grenkiga Juncaviga žóuča, temuč iz tega radavolniga na se uzetiga terplèjna. Ne sicèr iz tega belliga galluna, temuč iz tega terdniga zavupajna ...“

Drugo, zanimivo mesto je pri Rogeriju I, 308: „V'mèi drugime kumšte, katére so od S(vete) M(atere) Cèrkve prepovédane, prepovédana je túdi ta Chyromantia; katéra obstóy u'tem na róko glédajnu, inu iz gvišnih rissou, stríhou, križcou, inu druzih tacih znamin prerokúvat tu prihódnu ... Lety fóuš inu lažnívi Prerokuváuci en strih teh róok iménujejo: lineam vitae: ali stríh téga žjuléjna. Eniga druziga pak, lineam honoris, riss te časty. Téga trijetjiga, lineam fortunae, známenje te šreče: inu taku dalei druge dèrgači Klíčejo; inu takú iz teh prerókujejo tému, katéri je tem zapelávim golúfam te róke pokázal, tu kar se ima pergodíti: kakòr če ta riss téga žjuléjna je cel, pomeni zdráuje inu dolh živítik: če je pak letà iz enim drugim striham pretégnjen, smèrt inu bolézan ... inu zlasti tèm norskim Fantam inu Deklíčam: katéru, usè druziga ni, kakòr ena debéla, ceplena láž, ena páklenska foušja, ena od hudiča znájdena golufia h' zapeluvájnu teh Dúš: za volo katériga zavèržena, prekléta, ferdámana inu prepovédana je od S. M. Cèrkve: iz katéro S. Matèrjo dèržym, tàr barknem tò prekléto kumšt od sebe: véner na tako vížo, kakòr tà čebélica, katéra iz ene strupéne róže, iz eniga škódliviga cvèjtja uzáme za se nekólku núca; takú jest ostanem per te kumšte, inu poglédam na vaše róke, de vam povèjm, ali: boste zihèr, ali: nazihèr stáli préd Bugam ...“ V naslednjem opisuje na dolgo in široko, kako je prišel „na eno duhouno vížo te Chyromantiae, vam na róko pogledat“, išče po njihovih rokah razne „linije“ in jih opisuje, sploh, aplicira na svoje slušatelje „sveto hiromantijo“ ali „Plementarstvu“, ki jim ga je obljubil v uvodu pridige (I, 307).

V teh dveh primerih imamo pač zadnje izrastke Rogerijevih figuralnih razlag. Ali so imele res oni učinek, ki ga je pridigar pričakoval, o tem pa so mogoči razni dvomi. Pomisliti je treba, da se preprost slušatelj bolj oprime konkretnih podatkov, ki so mu lažje umljivi ko pa izumetničene razlage, v katerih sesa pridigar samo svoj duhovni med iz strupenih cvetlic. Iz teh dveh mest so si preprosti slušatelji zapomnili v prvi vrsti pač o, da je nekat

skrivnostna „žauba", za katero je potreben junčev žolč, drugi pa so po svojih dlaneh radovedni začeli iskati, kje je pri njih „známenje te sreče". Vse to jim je bilo skrivnostno in zanje gotovo bolj zanimivo ko špekulativne razlage „na duhovno vižo". Ravno s svojo nekritičnostjo pri takih stvareh so stari pridigarji nehoté podpirali praznoverje.

Da je bil Rogerij res malo izbirčen pri svojih snoveh in brez vsake kritike, to nam posebno priča cela 108. pridiga: „Na dan Offrajna Divice Matère Mariae (II, 487—496)." Cela pridiga je dokaz, da je res, kar „právi Ovidius ta Solomenzérski Poëta, inu is eno na pu stúrjéno pèrségo tèrde, námerč: Munera, crede mihi, placant hominesque Deosque". Med drugim pripoveduje v tej pridigi (po Graffu in Kyblerju) dva tako neverjetno krvava dogodka, da človeka kar stresa. Vsa Rogerijeva retorika ne ublaži mučnega vtisa ob teh primerah. Iž njih ne izhaja, da res „Munus extinguit iras" (kar je tema tej pridigi), ampak, posebno iz druge, da se Bog potolaži v svoji jezi nad grešniki, če se mu žrtvuje — nedolžno dete, kar zbuja čudne pojme o krščanski etiki očeta Rogerija, oziroma njegovega autorja. Po nepotrebnem, ker Rogerij ni imel nikakih takih pomiselkov: ker je pridigal „na dan offruvajna Divice ... Mariae", govori o raznih žrtvah, ki so dosegle svoj namen, pri nedolžnem detetu, ki ga je žrtvoval[36] „ta žlahtni, iménitni, brúmni inu Bogaboječí Španski Kavalir iz iménam Albuquercius", pa potrebuje retorično analogijo z nedolžno Marijo, ki mu je potrebna za konec pridige. Baš konec pridige pokaže vso naivno preproščino, s katero jemlje Rogerij svoje primere. Pri tem ga vodijo samo kompozicijske potrebe njegove retorične sheme in s tega stališča se morajo njegove pridige v prvi vrsti presojati[37].

Še eno vrsto primer moramo omeniti, ki je pri Rogeriju zelo razširjena in zanj posebno značilna. To so simboli in emblemi, ki

[36] Situacija je pri Rogeriju nekoliko nejasna. Toda če pomislimo, da je ta slučaj retorična gradacija prejšnjega („Don Ramiro"), kjer se je žrtev res izvršila, potreben za efekten konec pridige, in če si ogledamo frazelogijo kapitanovega govora, pa se jasno opazi, da misli Albuquerque res vreči dete v morje in tako pomiriti razburjene valove. Stara, nekrščanska navada, ki jo je okusil že prorok Jona, ko se je peljal v Ninive. Rogerijeve besede „de zanešeš letému" so komaj viden sled, da je ta stari motiv že pokrščanjen.

[37] Njegova retorična manira (že skoro manija), s katero kopiči mnogočlene tautologije, ga je zapeljala, da pravi (II, 115): „... za právo rejssnyco zadóbit je ú te Cerkvi Portiuncula en tak velik Odpustik, de skuzi njega inu iz nym zbriše se vuss grèjh (!) inu straffenga ..." — ne pa neznanje katekizma!

so dajali že komodno prirejeno fizično ekfrazo in moralično hermenejo. Rogerij jih je jemal iz obširnega dela Filipa Picinellija „Mundus symbolicus", ki mu je bilo sploh eden glavnih virov[38]). Tip take primere imamo II, 140: „V' méj drugim, kar ty Naturalisti pišejo od te žlahtne tyce Slávic, ali: Nachtigal iz iménam: pišejo tudi letú, dé. Kadàr njegovu drúže, tu je: ženyca sedy ú gnjezde, inu na jaiceh; taku on ne déleč od njè, kakòr právi ta imenitni Lucarini. Prepéva te, katéra ima žléče. Modulatur pariturae. Tu pak nikàr zabstójn, tèmúč za tu, kir, kakòr dálej govóry: de. Kakòr ty žleženi Mládyči. Audiunt. Redunt. Slišjo péjti, takú oni dajò nazáj tu péjtje, inu po šlišani viži pojo. — Tem nahtigalskim Mládyčam enàk kázal se je Donatus: kir, kar je šlišal svoje ljube Stáriši, inu tega brumniga Hilarina péjti, tu je pejl za nymi". Ob robu je kot autor naveden Picinelli. V tem slučaju Rogerij sicer ne pove vsega, kar tvori vsebino tega emblema, ampak samo njegovo razlago. Sicer navadno pred svojimi poslušavci prav na široko razloži, kako je nastal emblem in kako ga je treba razlagati. N. pr. I, 175: „Eno velyko čast, eno velyko hválo dál je bil uni tému iménitnimu Cardinalu, Horatius Spinola iz iménam, katéri po letéga smèrte pústil je bil zmálat en čòln, ali: barko iz križim postáulenimi jadri, inu potèrganimi štriki iz témi pèrpissanimi bessédami. Ubique securus. Pousód zíhèr. Iz katérim hótel je telkájn réče, kakór, de. Letá mèrtvi Spinola, za vol njegóvíga brúmniga žjuléjna, za vol njegóve Nadólžnoste inu dobre Vèjste bil je zíhèr pousód: Ubique securus". Tukaj so izvedeli njegovi poslušavci, da sestoji vsak tak emblem ali simbol iz dveh integralnih delov, slike in legende.

Poleg doslej opisanih sredstev Rogerijeve zgovornosti pa nahajamo pri njem še precej pregovorov in izrekov, posnetih po večini iz latinske literature. N. pr. Solatium est miseris, socios habere doloris (I, 262); Non procul a proprio stipite poma cadunt (I, 340); Amicus alter ego (I, 354); Qualis vita, mors est ita (I, 362 in II, 250); Trahit quemque sua voluptas (I, 448); Quod rarum, charum (II, 513) itd. Med retoričnimi pomočki srečamo pri njem večkrat tudi metaforo in parabolo; po svoji navadi jih ne samo rabi, ampak poslušavcem tudi v tekstu razloži. II, 34 pripoveduje, da se na obrezani vinski rozgi pokažejo kaplje, katere „ty Včéni, per metaphoram, lacrymas, ali solze imenújejo". II, 156 govori najprej o Adamu v paradižu in nadaljuje o sv. Frančiškn Asiškem, katerega

[38]) Prim. tudi Čas. za zgod. in narodop. VII. (1910), str. 48—49, 69, 78, 100.

je Bog postavil „ú to za vol obilnosti te dobrúte, Metaphoricè, en pozemelski Paradiž imenováno Laško dežélo“. O rabi parabol govori obširno II, 166. Tam navede najprej verz iz Matevževega evangelija „Sine parabolis non loquebatur“ in nadaljuje: „Tu pak za tu. Ut quod per simplex praeceptum teneri ab Auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur. De bi se tu, kar skuzi sama Zapoved od Poslučáucou se namóre zastopit, skuzi te perglyhe, pripóvisti, inu exemple zastopylu, inu dèržálu od tajstih: práve S. Hieronymus“. Celo definicijo in teorijo parabole pa poda v uvodu 37. pridige, I, 408. „Bajssim, fabul, pripúvist inu zmíšlikou veliku znéšli inu zmišlili so ty nekedajšni Poëti: véner ne h' tému, de bi bily iz témi kakòr iz eno lažjò te Ludy mamyli inu golufali; temúč de bi te iz letémi, kakór iz eno luštno in ušéčno bessédo rezfrišali, rezvésselili, ja skúzi te eno nucno skriúnost pokazáli; kakòr govóry ta Duhóuni Clemens Alexandrinus, rekhóč: Parabola est occultum ad delectationem inventum mendacium. Ta fabula je ena k' rezlúštajnu znáidena laáž; iz katere, ali skuzi katero mèini se ena druga skriúnust tem Ludèm naprèj postavit . . .“ Stara pridigarska tradicija, ki je zahtevala, da se mora citat iz svetega pisma podati najprej v latinskem in šele zatem v jeziku poslušavcev, je povzročila, da podaja Rogerij tudi v drugih slučajih, za katere bi ta predpis ne veljal, najprej dolg latinski citat, ki mu sledi slovenski prevod. Ali pa se kar mešata latinščina in slovenščina v istem stavku, celo do te mere, da so strani do polovice latinske. Sredstev, ki jih imenuje sv. Hijeronim v prej navedenem citatu, se o. Rogerij seveda tudi pridno poslužuje in jih pogosto tudi ob robu zabeleži. Tako imamo pri njem: „simile“ (I, 19, 247, 259; II, 372), „similitudo“ (II, 399), „exemplum“ (I, 304); poleg tepa še „miracula“ (I, 406) in „historia“ (I, 125, 313, 315, 378, 422, 601, 604). Največkrat pa se pri njem nahaja ob robu „morale“, enkrat v obliki „moralitas“ (I, 124), kar jasno kaže vsebino in tendenco Rogerijevih pridig. V njegovih pridigah je — ne samo v strukturi ogrodja, ampak tudi v posameznostih — ohranjen in dosledno uporabljen ves aparat stare klasične retorike, ki je v renesanci oživela, ki so jo šole, posebno jezuitske, gojile tje globoko v 19. stol. — in ki je še v današnjem šolskem pouku zapustila neizbrisne sledove. (Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaje Zgodovinsko društvo v Mariboru. Urejuje Anton Kaspret. Maribor 1915. 12. letnik, snopič 2.

Z drugim snopičem je končan 12. letnik, ki priča, da hoče Zgod. društvo kljub vsem težavam rešiti vsaj del svojega programa: izdajati svoje glasilo; kajti „radi izjemnih razmer javna predavanja niso mogoča, izkopavanje in raziskovanje po deželi tudi ni mogoče radi pomanjkanja gmotnih sredstev in duševnih moči, tudi ožji sestanki prijateljev domače zgodovine bi se po soglasnem mnenju odbornikov ne obnesli, ker bi ne bilo zanimanja" (str. 160). — Zadnji snopič sta z malimi izjemami napolnila naša graška profesorja-slavista. Dr. R. Nachtigall nadaljuje z novimi doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov svoja temeljita raziskavanja prve dobe zgodovine slovenskega jezika, in sicer se bavi tokrat z zastopniki prvotnih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih (str. 77—122, 155). Podrobna analiza vseh slučajev s prvotnima nosnima samoglasnikoma in pregled njih refleksov v slovenskih narečjih sta dovedla pisatelja do rezultata, da imajo naši najstarejši spomeniki svoj vir v svoječasnem slovenskem narečju, ki je „v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdaj še dalje na sever in zapad" (121). Rezjanščino smatra „za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pač že izumrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja". Sploh pa je razprava prepletena z bogatimi jezikoslovnimi opazkami, ki razodevajo odličnega fonetika in dialektologa. „Kako ozko in blizko so prepletena najrazličniša kulturno-zgodovinska, narodnogospodarska (kolonizacijska), plemenska in v širokem zmislu sploh narodopisna vprašanja z glavnim znakom narodovega bistva, nositeljem njega razvitja in kulture in odsevom njega raznih zgodb — jezika!" — Prof. M. Murko nas je seznanil s kulturo starosrbske države na podlagi K. Jirečkovih študij „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien", ki jih je izdala dunajska akademija znanosti. — V tej zvezi naj omenim Murkov spretno napisan pregled srbske književnosti pod naslovom „Das serbische Geistesleben", ki je izšel pred kratkim kot informativna brošura za nemško občinstvo v založništvu Süddeutsche Monatshefte (Leipzig u. München). — Med malimi izvestji čitamo pismo zadnjega poljskega državnega maršala grofa Ostrowskega Korytku koncem l. 1838. Dr. Fr. Kidrič je dodal pismu potrebna pojasnila o vlogi, ki jo je igral ta interniranec v graškem krogu naših tedanjih vseučiliščnikov in literatov. *J. Š.*

Alojzij Res, Ob Soči. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika. Naslovno risbo je risal Fr. Tratnik. V korist goriškim beguncem. Založila knjigarna J. Štoka. Trst, 1916. 8°. 33 str. Cena 60 v.

Med „vojno beletrijo" naših dnevnikov so ob izbruhu laških sovražnosti vzbudile Resove črtice splošno pozornost. V živih barvah nam slikajo beg naših Bricev, trpljenje Gorice, boje za Doberdob, tolminsko bojišče itd. Zdaj so zbrane v skromni brošuri z namenom, da njih skupiček odpomore vsaj nekoliko begunski bedi — kapljica tolažbe v morju trpljenja. *Goričan.*

„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti" v Zagrebu je izdala zadnjo serijo svojih knjig za l. 1915. V sledečem poročam o publikacijah hist.-filolog. in

filoz.-jurid. razreda. — „Ljetopis" za l. 1915 poroča o delovanju akademije od glavne skupščine maja meseca 1915 do konca tega solarnega leta; dočim so dosle Letopisi poročali od ene glavne skupščine do druge, bodo odsle očividno poročali po solarnih letih. Druga novost v uredbi Letopisa je ta, da so sedaj prvič vanj sprejeti člančiči, ki zaslužijo priobčitev radi svoje aktualnosti, ali so taki, da jim v drugih publikacijah akademije ni mesta. Tako priobčuje dr. Gorjanović-Kramberger „Neke primjedbe o donjoj čeljusti Weimarskoga čovjeka"; dr. Luka Jelić objavlja v zvezi s svojimi raziskavami o praslovanstvu, ki jih pripravlja, svoj predlog, naj bi se mesto dosedanjega izraza „Indogermani" itd. rabil etnološki naziv „Arjokenti" (jezikoslovno: Satemkenti) z jezikoslovnima diferencama: „Satemci" in „Kentumci" (po besedi: *sto* ozir. *kentum*). — Ivan Milčetić podaja zanimivosti iz italijanskega rokopisa lošinjskega beležnika Martina Botterinija iz l. 1791. Beneškemu podaniku Botteriniju je bil Zagreb — v Germaniji. Med lošinjskim narodom in njega duhovniki, na katerih izvolitev je ljudstvo imelo vpliv, je bilo mnogo prepirov; župnik Fedrigo je okoli 1800, da se osveti narodu, ukinil slovansko božjo službo in jo nadomestil z latinsko. Do 1671 so občinski beležniki pisali zapisnike še hrvatski; vobče pisec poudarja, da so prejšnji Lošinjani po jeziku in noši bili Hrvati.

„Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" knjiga XX sv. 2). Urednik dr. Boranić poroča o dveh samoborskih „varoških" pesmih, da sta umetni pesmi iz ilirske dobe. Zgodovinski narodopisnega značaja sta tudi razpravi R. Bosnića: „Kako su Suzići (bosenskohrvatski rokovnjači) porobili grofa Draškovića" in poučna razprava R. Strohala „Iz stare Rijeke". V 16. stoletju, torej v časih Trubarjevih, je bilo na Reki več svečenikov, vendar ne toliko, kakor na pr. na otoku Krku. Takrat so se duhovniki na Reki še ženili. Vojaki niso stanovali v vojašnicah, ampak v privatnih hišah. Rodbinska imena takratnih Rečanov so malone vsa hrvatska. — Josip Milaković opisuje „Našega hodžo", ki je znal na originalen način šolsko mladino predčasno spraviti iz šole, tako da ravnatelj ničesar ni opazil. Dr. Fr. Bučar podaja dve priči o zmijah v zagrebški okolici. — Večji prispevki so „Ženidba" v bročanski župi v Hercegovini, kakor jo je l. 1870 opisal don Fr. Milićević; Josip Kotarski nadaljuje svoj opis narodnega življenja v Loboru (nekje v Zagorju), a Ivan Žic je končal „Fraze in poslovice" z Vrbnika na Krku. Pregled o velikonočnih kresovih daje M. Medić v kratki razpravi „Vazmenka ili vazmenjak". — Dr. Fran Ilešić je nabral novo gradivo o legendarnem motivu „Rajske ptice".

Nadalje je akademija izdala dve obsežni knjigi zgodovinskih virov in sicer II. knjigo „Habsburških spomenikov kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije" (kot 38. knjiga „Monumenta spectantium historiam Slavorum meridionalium", ki jo je uredil Emilij Laszowski. Listine se tičejo dobe 1531—1540. — Dr. Marko Kostrenčić in Emilij Laszowski sta uredila XIII. zvezek „Diplomatičnega Zbornika kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije" (sredina 14. stoletja).

V „Radu" (knj. 209) je priobčil znani kriminalist prof. dr. Jos. Šilović razpravo „Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu" ter izvaja na temelju mnogobrojnih citatov iz starih hrvatskih statutov, da staro hrvatsko pravo ni razvilo pojma „pokušaj", kakor tudi istodobni nemški in italijanski pravni izvirniki niso imeli potrebnih abstrakcij za ustvaritev pojma „pokušaj"; poskus zločina se je marveč v starejših dobah smatral že za delikt in je bil kot tak kazniv. Trsatski statut na pr. je določal, naj dobi tri udarce s konopcem oni, ki bi s silo otvoril komu vrata, pa

naj si bi imel pri tem kakršnokoli svrho. — Splošno socialnopravnega značaja je razprava dr. Ivana Strohala „Priroda i pravo". Avtor sam uvodoma priznava, da je to le okostnica študije, a priobčuje jo, ker vidi, da on sam ne bo mogel dovršiti zamišljenega dela. Odlični juristi očitajo pravni znanosti sholasticizem in nekak circulus, ker nima dosle predmeta izven sebe, ampak stavi za osnovo svojemu raziskovanju samo sebe. Prof. Strohal išče v nasprotju s takim jusom prirodni objekt svoji znanosti in ga nahaja v nekem „vplivanju" človeka na svoje telo in ves vnanji svet. — Predsednik akademije dr. Tomo Maretić, avtor knjige „Istorija hrv. pravopisa", razpravlja „Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka" (do imperativa); to je za „Jezikom slavonskih pisaca" (Rad, knj. 180) drugi prilog k historični gramatiki našega jezika. — Obenem s to serijo publikacij smo prejeli tudi drugo izdanje 8. knjige „Građe" (gl. „Lj. zvon" 1916, str. 336); namesto izločene „Ostavštine Frana Krste Frankopana" je priobčena študija Ivana Milčetića „Dva zaboravljena književnika iz Kaštela" (18. stoletje) in Körblerjeva publikacija: „Dvije latinske pjesme 16. vijeka u pohvalu biskupa, nadbiskupa i petenjega kardinala Djura Draškovića. *Dr. Fr. Ilešič.*

Nekrologa

Dr. Karol Slanc (* 1851 — † 6. 9. 1916). — Spominjamo se smrti znanega slovenskega publicista. Kar je storil dr. Slanc kot politični agitator in žurnalist v dnevnih vprašanjih in borbah, marsikaj tega izgine s širšega narodnega pozorišča. Kulturni zgodovinar pa ne pojde preko udeležbe, ki jo ima pokojnik ob razvoju slovenske narodnosti za dobe Jos. Jurčiča, ko je v 70. letih s svojimi duhovitimi spisi v „Slovenskem Narodu" klical in zbiral slovenstvo, a obenem ga branil s sredstvi nravnosti in v imenu nravnosti. Dr. Slanc je bil duševni in gmotni sotrudnik vsakega družabnega gibanja na Slovenskem, ki je stremilo kvišku, ker je umeval svoj čas. *Dr. L.*

† **Dr. Josip Karásek.** — Z Dunaja smo prejeli poročilo, da je dne 2. julija tam umrl dr. Josip Karásek, odličen slavist in češki pisatelj. Porušila ga je pljučna bolezen, ki ga je mučila dvajset let. Pokojnika so osebno poznali starejši naši dunajski slavisti, a bil je Karásek vobče dobro znan v dunajski slovanski družbi, ki ji je posvečal vedno mnogo pozornosti. Kakor je na svojem dunajskem domu gostoljubno sprejemal svoje slovanske znance in prijatelje, tako je tudi z izredno postrežljivostjo dajal pismena pojasnila vsakomur, ki se je do njega obrnil po kak nasvet. Vse to nam poleg njegovega mnogostranskega in bogatega znanstvenega dela nalaga dolžnost, da se ga spominjamo tudi v „Ljubljanskem zvonu".

Karásek se je narodil l. 1868. v Miletinu na severovzhodnem Češkem; gimnazijo je končal v Jičinu, kjer je 1888 maturiral. Na vseučilišču je bil eno leto v Pragi, potem pa na Dunaju, kjer je bil knjižničar Jagićevega slovanskega seminarja, in je promoviral l. 1893. ter bil nato eno leto zaposlen v uredništvu uradne „Wiener Zeitung", l. 1895. v biblioteki ministrstva za notranje posle, a od l. 1896. kot urednik zabavnega dela na novo ustanovljenih „Pražských Uředních Novin", kjer je ostal do svoje težke obolelosti l. 1898. Od takrat je stalno živel na Dunaju; le po leti je včasi bival blizu Jičina, kjer je imel lastno hišico. Bil je torej

skoro 20 let, kakor je sam pravil, „Privatgelehrter" in kot tak se je boril ne le s svojim bolnim telesom, ampak tudi z vnanjimi življenskimi faktorji; v tej borbi mu je plemenito pomagala njegova žena, Čehinja, meščanska učiteljica na Dunaju, sama literarno delavna.

Iz tega dosti tesnega okvira vnanjih dogodkov njegovega življenja se je širil Karáskov duh po slovanskem svetu. Že kot slušatelj slavistike na Dunaju se je sprijateljil z mnogimi Jugoslovani, Poljaki in Malorusi ter študiral vneto razne slovanske jezike in literature. Bila je to doba, ko sta se na Dunaju pripravljala za vseučiliško karijero dr. Štrekelj in dr. Murko; a pokojni dr. Oblak je bil Karásku prav vrstnik. Obenem s Karáskom je doktoriral znani, tudi letos umrli maloruski literat Ivan Franko — nekrolog Franku je bil zadnji spis, ki je potekel Karásku izpod peresa Z jugoslovanskim svetom samim se je seznanil Karásek že rano. Ko je obolel, je iskal zdravja na jugu, zlasti na Malem Lošinju, kjer je pridno študiral hrvatski dialekt, istotako v Dubrovniku in na Črni gori. Tako si je pridobil popolno znanje srbohrvaščine, ki jo je obvladoval v pismu in besedi. S tem njegovim bivanjem na slovanskem jugu je v zvezi nekaj njegovih študij; poročilo o lošinjskem dialektu je podal pri dunajski Akademiji (Bericht der „Balkankommission", VII.), a svoje „Dubrovačke legende" je izdal s podporo naučnega ministrstva l. 1913. Svojemu prijatelju dr. Boh. Vybíralu, ki je l. 1911. preložil v češčino Cankarjevega „Kurenta", je Karásek za ta prevod napisal uvod. V obče je mnogo Karáskovega znanstvenega dela v zvezi z dogodki in z razmerami njegovega življenja. Rojak velikemu češkemu pesniku in narodopiscu Karlu Jaromiru Erbenu, se je dolga leta bavil z njegovo korespondenco ter jo je končno hotel izdati pri Češki akademiji, a smrt mu je prekrižala ta načrt. Marno je raziskoval zgodovino dolnjeavstrijskih Čehov ter je na pr. l. 1895. obilo prispeval za „Sborník Čechů dolnorakouských". Karásek je bil v obče mož, ki kljub znanstvenosti svojega dela in kljub bolezni nikoli ni izgubil zmisla za pravo in javno življenje ter je spremljal vse pojave slovanskega sveta z živim zanimanjem in dejanski s feljtonističnimi poročili. Imel je mnogo publicističnega in žurnalističnega daru ter je njegove prispevke najti v nebroj čeških in vobče slovanskih novinah in revijah. Deloma je bila kriva morda bolezen, ki mu ni pripuščala, kakor je rekel, da napiše več nego 200 vrst naenkrat, da se mu je delo razcepilo na komade in komadiče in se mu ni sestavilo v enotnejšo in mogočnejšo stavbo.

Znanstveno delovati je začel že kot dijak. L. 1893. je z Jagićem napisal obširen uvod za rusko izdanje spisov znanega češkega verskega reformatorja Petra Chelčickega. L. 1894. je v „Zlati Prahi" in posebnem spisu za štiristoletnico „Cetinjskega oktoiha" opisal ta črnogorski prvotisk iz l. 1494. Najbolj znana pa je njegova „Slavische Literaturgeschichte" v dveh zvezkih, ki je izšla 1906 v znani „Sammlung Göschen" v Lipskem (ruska izdaja z nekaterimi izpremembami, ilustrirana kot „Istorija slavjanskih literatur", Petrograd 1912).

Karásek je bil slavist v pravem pomenu besede, t. j., bavil se je z vsemi slovanskimi literaturami. Ta široki kulturni pogled, ki se je ujemal z njegovo prirojeno smerjo mišljenja in ki ustreza povsem šoli Jagićevi, je naraven pojav pri človeku, ki je videl kaj sveta in živel v krogih, kjer se razmere presojajo s širšega stališča. V mlajših svojih letih je bil Karásek domači učitelj za češčino pri knezu Alfredu Windischgrätzu, tedanjem ministrskem predsedniku, pri grofu O. Thunu, pri grofu Harrachu, pri kneginji Khevenhüllerjevi itd. S temi rodbinami je prepotoval Avstrijo, Srbsko, Bolgarsko, Nemško in Italijo. — Karásek je živel in delal

dolga leta umirajoč in zavedajoč se tega svojega umiranja. Resignirano je konstatiral to činjenico in včasi govoril o njej s humorjem. V Letopisu „Videnjske Matice" je napisal črtico: „Kdaj nisem kašljal?" in je tu opisal Ondřičkov koncert pred češkim občinstvom, kjer se mu je med mojstrovim sviranjem pesmi „Kje dom je moj?" popolnoma umiril njegov zloduh kašelj. Lepo je bilo, da je takemu svojemu sinu njegova mati ob smrti z daljnega Jičina prinesla češke prsti, da na Dunaju „na zemlji domači mu truplo leži". Mi znanci in prijatelji njegovi mu ohranimo hvaležen spomin. *Dr. Fr. Ilešič.*

Uredništvo je prejelo sledeče književne novosti:

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 209.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knj. XX, svezak 2.

Ljetopis Jugoslav. akad. za godinu 1915. 30. svezak.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. Let. VII, zvezek 2.

Časopis za zgodovino in narodopisje. 12. let., snop. 2.

Dr. Matthias Murko, Das serbische Geistesleben. Leipzig und München, Süddeutsche Monatshefte G. m. b. H., 1916. V. 8°. 53 str. Preis 1 M.

Blaž Bevk, Domorodni glasi. Trst. Tiskarna Brunner & drug. 1915. 8°. 352 str. Cena?

Navodilo za rejo domačih zajcev na deželi. Sestavil stotnik-avditor dr. Štefan Voszka. Prestavil dipl. agr. Alojzij Jamnik. Z 20 slikami. Ljubljana, 1916. Založila Katoliška bukvarna. 8°. 62 str. Cena 80 v.

Šolska izvestja:

Izvestje c. kr. II. drž. gimnazije v Ljubljani. 67 str.

Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg. 48 str.

C. kr. drž. obrtna šola v Ljubljani. Izvestje o šolskih letih 1914/15 in 1915/16. 4°. 11 str.

VIII. in IX. izvestje cesarja Franca Jožefa I. mestnega dekliškega liceja v Ljubljani. Šolski leti 1914—5 in 1915—6. 48 str.

Letno poročilo I. mestne šestrazredne deške ljudske šole v Ljubljani o vojnem šolskem letu 1915—16. Sestavil šolski vodja Jakob Dimnik. 92 str.

Dr. Tad. St. Grabowski, Rosya jako „opiekunka" Słowian. I. Ruś-Ukraina. Kraków, 1916. 8°. 48 str.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000·—**
Rezervnega zaklada . . . . . „ **1,330.000·—**

:: Sprejema vloge vsak delavnik. ::

Hranilnica je **pupilarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade.** Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¼%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **¾%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vin., s pošto 20 vin. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vin., vez. 2 K 20 vin., s pošto 20 vin. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v. s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulver. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.

Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4½%

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna kmečka posestva, radi tega je tudi ves denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alojzij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000·—.
Hranilne vloge nad K 20,000.000.

:: :: **Ustanovljeno leta 1881.** :: ::